

ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA VLADIMIRA PUTINA V LETECH 2000–2008 NA POZADÍ BEZPEČNOSTNÍ KULTURY RUSKÉ FEDERACE

LUKÁŠ TICHÝ

Abstract

Vladimir Putin's Foreign and Security Policy in the Context of Russia's Security Culture, 2000–2008

The aim of this article is to describe and analyze Russia's foreign and security policy in 2000 to 2008, i.e. during Vladimir Putin's first two presidential terms, and to situate these changes in the context of Russia's security culture. This article is based on the premise that Russia's foreign and security policy in this period were characterized by four features: (1) the promotion of multilateralism; (2) the exaggeration of threats to Russian national security; (3) an emphasis on nuclear deterrence and the modernization of Russian nuclear weapons; and (4) the use of energy as a tool of foreign policy.

Keywords: Russia, Vladimir Putin, foreign and security policy, security culture

Úvod

Zatímco ve druhém volebním období prezidentství Borise Jelcina (1996–1999) postupně slábla jeho klíčová pozice na úkor tzv. jestřábů Kremlu a vztahy Ruska se Západem byly zatíženy řadou sporných otázek, s nástupem Vladimira Putina do funkce nejprve premiéra (již od jara 1999 zastával funkci tajemníka v bezpečnostní radě státu) a posléze prezidenta Ruska (pozici ruského prezidenta zastával po dvě období v letech 2000–2004 a 2004–2008) lze vysledovat počátek tendence k centralizaci moci v oblasti domácí i zahraniční politiky, kde nový prezident usiloval o přebudování vztahů mezi Ruskem a Západem.¹ Velká pozornost v zahra-

¹ Petr Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie v kontextu problematiky energetické bezpečnosti“ (doktorská disertace, Masarykova univerzita Brno, 2010), 44.

niční a bezpečnostní politice Ruské federace byla proto ze strany prezidenta Putina věnována konceptu multilateralismu. V souladu s ním podpořil Putin vojenskou intervenci Spojených států a jejich spojenců v Afghánistánu v roce 2001 (operace Trvalá svoboda). Naopak s konceptem multilateralismu nekonvenovala zahraniční a bezpečnostní politika amerického prezidenta George W. Bushe, zejména v souvislosti plánovanou a následně realizovanou vojenskou intervencí do Iráku v roce 2003 (operace Irácká svoboda), v níž Putinovo Rusko spatřovalo jasné unipolární tendence. V reakci na válku v Iráku a pod vlivem tzv. Bushovy doktríny došlo v průběhu druhého Putinova funkčního období k dalšímu prohloubení zájmové divergence mezi Ruskem a Západem.

Rozpory se týkaly především bezpečnostních otázek (americký projekt národní protiraketové obrany a další plány na vybudování širšího systému protiraketové obrany v Evropě, odpor k dalšímu rozšiřování NATO do postsovětského prostoru, obavy ze ztráty ruského vlivu v této oblasti v důsledku tzv. barevných revolucí), které korespondovaly s předchozím zvýšeným důrazem na vnější hrozby národní bezpečnosti Ruské federace.² Neshody mezi Ruskem a NATO a USA na straně druhé vedly mj. k dalšímu posílení významu jaderných zbraní a jaderného odstrašování ze strany Ruska. V tomto období došlo také ke zhoršení vztahů Ruska a Evropské unie například v důsledku ruského užívání energetiky jako politického nástroje, které v několika případech ohrozilo energetickou bezpečnost členských států EU.

Hlavním cílem předkládaného článku je popsat a analyzovat zahraniční a bezpečnostní politiku Ruské federace v letech 2000 až 2008, tedy ve dvou volebních obdobích prezidentství Vladimira Putina, s mírnými časovými přesahy. Vedlejším cílem je pak porovnat toto období prezidentství Putina s koncem funkčního období prezidenta Borise Jelcina a počátky prezidentského období Dmitrije Medveděva (2008–2012) ve snaze ukázat na rozdílné a shodné rysy ruské zahraniční a bezpečnostní politiky. Hlavním teoretickým přístupem, použitým při zkoumání zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace, je koncept bezpečnostní kultury coby faktoru, který po generace ovlivňuje vědomí a chování lidí. Pojem bezpečnostní kultura vychází z poznatku, že „kultura v nejjobecnějším slova smyslu funguje jako forma, vzor, jako model, který po generace ovlivňuje vědomí a chování lidí. Kultura není neměnným modelem, přizpůsobuje se společenským změnám.“³ Emil Kirchner pojem bezpečnostní kultura vysvětlil na základě tzv. instrumentál-

² Ibid., 48.

³ Citováno podle Jan Eichler, *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR* (Praha: Karolinum 2011), 40.

ních preferencí toho kterého státu. Konkrétně to znamená, zda stát upřednostňuje unilateralismus nebo multilateralismus, donucovací nebo přesvědčovací strategii, vojenské nebo nevojenské nástroje, preventivní působení nebo preemptivní údery.⁴ Tabulka č. 1 shrnuje základní kritéria bezpečnostní kultury podle Emila Kirchnera.

Tabulka 1: Základní kritéria bezpečnostní kultury

Přístup k bezpečnostním hrozbám	Securitizace bezpečnostních hrozeb	Věcné posuzování bezpečnostních hrozeb
Přístup k ostatním aktérům	unilateralismus	multilateralismus
Upřednostňované přístupy	militarismus	politická řešení
Upřednostňované nástroje	preemptivní údery	preventivní působení

Zdroj: Převzato z Jan Eichler a Lukáš Tichý, *USA a Ruská federace: komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013), 33.

Předchozí tabulka naznačuje, že bezpečnostní kulturu Ruské federace bude autor posuzovat především podle toho, jak Rusko přistupovalo k bezpečnostním hrozbám, kterým bylo vystaveno. Dále se autor bude zabývat tím, zda Rusko upřednostňovalo unilateralismus nebo multilateralismus, zda více spoléhalo na vojenské nebo na politické nástroje. A v neposlední řadě se autor zaměří také na to, zda v případě nasazování ozbrojených sil volilo Rusko preventivní nebo preemptivní postup.

V kontextu těchto teoretických poznatků je článek založen na předpokladu, že zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v období prezidentství Vladimira Putina byla charakterizována čtyřmi rysy, a to: (1) prosazováním multilateralismu; (2) zveličováním hrozeb ruské národní bezpečnosti; (3) zdůrazňováním možnosti využívání jaderného odstrašování a další modernizací ruských jaderných zbraní; a (4) užíváním energetiky jako politického nástroje.

K potvrzení autorova předpokladu budou jednotlivé charakteristiky zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace prověřeny na základě analýzy tří strategických dokumentů,⁵ které byly během funkčního období ruské preziden-

⁴ Emile Kirchner a James Sperling, eds., *Global Security Governance: Competing Perceptions of Security in the 21st Century* (London: Routledge, 2007), 16; srov. také Eichler, *Bezpečnostní a strategická kultura*, 40.

⁵ Během funkčního období každého ruského prezidenta jsou vždy publikovány tři strategické dokumenty, a to koncepce zahraniční politiky, která určuje hlavní politické cíle a priority v mezinárodních vztazích, koncepce národní bezpečnosti, jež hodnotí vnitřní a vnější hrozby

ta Vladimira Putina uveřejněny, tj. Koncepce zahraniční politiky Ruské federace, Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a Vojenské doktríny Ruské federace. Dále bude analyzován jeden dokument ruského ministerstva obrany s názvem Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace a jeden dokument ruského ministerstva zahraničních věcí s názvem Přehled zahraniční politiky Ruské federace.

Zároveň bude pozornost věnována jednak reakci Ruska na hlavní bezpečnostní události mezinárodních vztahů, zejména na válku v Afghánistánu a v Iráku, jednak hlavním událostem vnitřní a vnější politiky Ruské federace, zejména teroristickým útokům v Moskvě 2002 a Beslanu 2004 a plánované reformě ozbrojených sil a procesu modernizace zbraňových systémů. Dále bude v článku popsán význam energetiky pro domácí a zahraniční politiku Ruska a budou analyzovány bezpečnostní vztahy Ruska se Spojenými státy, NATO a EU.

Zahraníční a bezpečnostní politika ve druhé polovině 90. let

Ještě než autor přejde k analýze zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace v době prezidentství Vladimira Putina, je potřeba se krátce podívat na předchozí vývoj (společné a rozdílné rysy) zahraniční a bezpečnostní politiky Ruska během druhého funkčního období prezidentství Borise Jelcina (1996–1999). V tomto období byla zahraniční a bezpečnostní politika charakterizována dalším posilováním strategických vztahů Ruské federace v rámci asijsko-pacifického regionu a zároveň ve druhé polovině 90. let minulého století došlo ke zhoršení vztahů Ruska se Západem, především v reakci na postupné zintenzivnění rozhodovacího procesu NATO o přijetí některých zemí střední Evropy. Vedle těchto skutečností se ve druhé polovině 90. let objevilo několik faktorů, které vedly k většímu důrazu na národní bezpečnost Ruska.

Prvním faktorem byla ruská vojenská intervence v Čečensku. Přestože se Moskva snažila rusko-čečenskou válku v letech 1994 až 1996 interpretovat jako vnitřní záležitost ruského zájmu (zachování územní integrity), zhoršující se humanitární situace v Čečensku neušla pozornosti Západu. Přibývající případy ruského bombardování čečenských měst a vesnic a brutální zabíjení civilního obyvatelstva ze strany federálních jednotek v letech 1995 a 1996 následně vyvolaly,

a způsoby jejich odvrácení, a vojenská doktrína, která definuje vnější hrozby země a prostředky zajištění národní obrany. Z pohledu významu všech tří strategických dokumentů je koncepce národní bezpečnosti považována za nejdůležitější vodítko pro ruské politické vedení při sledování strategických cílů země. Vojenská doktrína a koncepce zahraniční politiky jsou pak považovány za dokumenty druhé kategorie při zajišťování strategického cíle národní bezpečnosti.

byl omezenou, vlnu kritiky ze strany EU, ale i USA, Rady Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě vůči ruskému užití vojenské síly při řešení vzniklé situace.⁶

Druhým faktorem, ovlivněným šokem z první rusko-čečenské války, byla výměna Andreje Kozyreva za Jevgenije Primakova na postu ministra zahraničních věcí v roce 1996. Nejednalo se ovšem pouze o personální obměnu, ale také o proměnu celkové koncepce zahraniční politiky. Jevgenij Primakov bývá charakterizován jako silný ministr zahraničí, který se krátce pokusil obnovit významnou pozici ministerstva v procesu tvorby ruské zahraniční politiky. Pod vlivem tzv. Primakovovy doktríny pak byla zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace charakterizována větší asertivitou a snahou o přeměnu pozice Ruska ve „vyvažující velmoc“ (Great Power Balancing), jež se projevovala jak v regionálním měřítku (získání dominantního postavení Ruské federace ve Společenství nezávislých států prostřednictvím spolupráce s jeho členskými zeměmi při řešení bezpečnostních hrozeb či vojenských konfliktů), tak i v globálním měřítku (úsilí Ruské federace společně s Čínou a Indií vytvářet protiváhu hegemoniální politice USA).⁷

Hlavní představy tzv. Primakovovy doktríny je pak možné následně nalézt v Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace, schválené Borisem Jelcinem dne 17. prosince 1997, která v mnoha ohledech představovala kompromisní dokument. Koncepce stanovila nejen směr zahraniční politiky, ale zároveň položila základ pro novou vojenskou doktrínu a v praktických otázkách také pro vojenskou reformu. Dokument hned ve své první části jasně zdůrazňoval, že „Ruská federace usiluje o multipolární uspořádání světa, přičemž efektivních multilaterálních prostředků pro spolupráci a koordinaci mezinárodních bezpečnostních vztahů může být dosaženo pouze zapojením Ruska do mezinárodních organizací, jako jsou OSN a OBSE“.⁸ Koncept multipolárního světa pak představuje podle

⁶ Z vojenského hlediska pak první rusko-čečenská válka poškodila prestiž ruské armády a odkryla celou řadu nedostatků ve struktuře a stavu ruské armády, která nebyla na podobnou válku řádně připravena, podcenila nepřítele a musela během bojů s čečenskými rebely čelit celé řadě porážek. Právě porážky ruské armády, přechod konfliktu do rozvleklého stavu, blížící se období prezidentských voleb v Ruské federaci a znovudobytí města Groznyj ze strany čečenských bojovníků v srpnu 1996 nakonec způsobily, že dne 31. srpna 1996 byla podepsána tzv. Chasavjurtská dohoda mezi generálem Alexandrem Lebeděm a Aslanem Maschadovem. Dohoda znamenala de facto nezávislost Čečenska pod jménem Čečenská republika Ičkeria. Dále k tomu srov. Emil Souleimanov, *Konflikt v Čečensku. Minulost, současnost, perspektivy* (Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2012); a Milan Švankmajer et al., *Dějiny Ruska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008), 492.

⁷ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity* (Lanham, MD: Roman and Littlefield, 2006), 83.

⁸ Dále srov. Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federacii, 17. prosince 1997.

konceptce „účinný prostředek proti určitým pokusům vytvořit takovou strukturu mezinárodních vztahů, která by byla založena na jednostranném řešení klíčových mezinárodních problémů, včetně vojenských a politických“.⁹

Koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 ve druhé části vyjmenovává národní zájmy a cíle Ruské federace v jednotlivých oblastech. V mezinárodní sféře Ruská federace mimo jiné „podporuje mezinárodní spolupráci v boji proti organizovanému zločinu a terorismu, posílení mechanismů kolektivního řízení globálních politických a ekonomických procesů, kde bude Ruská federace hrát významnou roli“.¹⁰ Ruské národní zájmy v oblasti obrany pak primárně leží „v zajištění bezpečnosti občanů, společnosti a státu proti vojenské agresi ze strany jiného státu“.¹¹ Na analýzu ruských národních zájmů pak v části třetí navazuje dlouhý seznam vnitřních a vnějších hrozeb ruské národní bezpečnosti, přičemž vnitřní hrozby (ekonomické, institucionální či demografické problémy jako hlavní zdroj nestability) jsou nadřazeny hrozbám vnějším (např. nebezpečí vypuknutí lokálního konfliktu v zemích Společenství nezávislých států a jeho eskalace na území Ruské federace, snahy o separatismus, šíření zbraní hromadného ničení atd.). Jako největší hrozbu pak dokument označuje „snahy některých států zabránit posílení pozice Ruska jako jednoho z center formujícího se multipolárního světa“.¹²

Koncepce v poslední části výslovně uvádí, že „Ruská federace nebude usilovat o paritu ve vojenské výzbroji s ostatními velkými státy světa, ale bude se snažit o implementaci principů realistického odstrašování pomocí odpovídajícího použití dostupné vojenské síly jako prostředku prevence proti agresi“. Hlavní úlohou ozbrojených sil Ruské federace je pak „zajištění jaderného odstrašování, které představuje efektivní prostředek sebeobranu a zabránění nukleární nebo konvenční válce a současně umožňuje dodržení spojeneckých závazků Ruské federace“. Dokument dále uvádí, že „Rusko si vyhrazuje právo použít vojenskou sílu, včetně jaderných zbraní, k ochraně země v případě ozbrojeného konfliktu, který by mohl přerůst do větší války. Vojenské síly k zajištění národní bezpečnosti je možné použít až po vyčerpání nevojenských opatření, která se stanou neefektivní.“¹³

Třetí faktor, který vedl Ruskou federaci k většímu důrazu na posílení vlastní národní bezpečnosti, byla ekonomická krize ze srpna roku 1998. Ekonomická

⁹ Jakub M. Godzimirski, „Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis“, *European Security* 9, č. 4, (zima 2000): 76.

¹⁰ Konceptcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

¹¹ Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 77.

¹² Konceptcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii.

¹³ Ibid.

krize odhalila slabost ruské ekonomiky a její závislost na západních finančních institucích a zároveň oslabilo ekonomickou pozici Ruské federace ve světě.¹⁴

Čtvrtý faktor, který negativně ovlivnil vztahy Ruska se Západem, souvisel s východním rozšířením NATO o nové členské státy, kterými se v březnu 1999 staly tři země bývalého socialistického bloku, a to Česká republika, Maďarsko a Polsko. Podle koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 bylo rozšíření NATO směrem k ruským hranicím neakceptovatelné, protože pro Ruskou federaci představovalo jednu z hrozeb národní bezpečnosti.¹⁵ Na druhou stranu ke zmírnění ruské nedůvěry v přijetí České republiky, Polska a Maďarska za nové členy NATO podepsaly NATO a Ruská federace o dva roky dříve, tj. 27. května 1997, Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti, ustavující Stálou společnou radu NATO-Rusko. Přestože Stálá společná rada NATO-Rusko vypadala na papíře imponantně, ve skutečnosti nebyla schopna naplnit formovaný rámec pro komunikaci mezi Ruskou federací a NATO.¹⁶

Pátým faktorem se stalo letecké bombardování Svazové republiky Jugoslávie v březnu 1999 vojenskými silami NATO (operace Spojenecká síla), které své jednání zdůvodnilo snahou pomoci kosovským Albáncům, a to na základě doktríny o dodržování lidských práv, která převyšuje státní suverenitu. Zatímco hlavní ozbrojená síla kosovských Albánců UÇK byla Západem prezentována jako skutečně národně osvobozenecská síla, která bojuje proti represivnímu režimu Slobodana Miloševiče v Bělehradu, pohled Ruské federace vycházel z názoru, že UÇK je naprosto nelegitimní a teroristická organizace, která je napojena na organizovaný zločin a spokojí se jen s odtržením Kosova od Srbska.¹⁷ Ruská federace zároveň vyjádřila znepokojení nad vlivem NATO a jeho rostoucí pohotovostí užít vojenskou sílu za hranicemi svého obranného okruhu, a to bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN.¹⁸ Bombardování Srbska jednotkami NATO totiž potvrdilo nejhorší obavy Ruska, a to, že jeho názor v rámci Stálé společné rady NATO-Rusko i mimo ni má jen minimální váhu a že došlo ke snížení významu a vlivu Ruska ve světové

¹⁴ Richard Sakwa, „Vladimir Putin and Russian Foreign Policy towards the West: towards a New Realism“, in *Russia and Europe in the Twenty-First Century. An Uneasy Partnership*, ed. Jackie Gower a Graham Timmins (London: Anthem Press, 2007), 3.

¹⁵ *Ibid.*, 3.

¹⁶ Robert E. Hunter a Sergey M. Rogov, *Engaging Russia as Partner and Participant: The Next Stage of NATO-Russia Relations*. Rand Corporation Report 1-2/2004, <http://www.rand.org>.

¹⁷ Derek Averre, „From Pristina to Tskhinvali: the legacy of Operation Allied Force in Russia's relations with West“, *International Affairs* 85, č. 3 (2009): 580.

¹⁸ Aurel Braun, ed., *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century* (New York and London: Routledge, 2008), 44.

politice.¹⁹ Ruská federace následně vojenskou akci NATO ostře odsoudila a pozastavila svoji účast na jednání Stálé společné rady NATO-Rusko.²⁰

Posledním faktorem bylo v srpnu 1999 zahájení dalších vojenských operací Ruské federace proti čečenským rebelům, kteří okupovali část sousední republiky Dagestán s cílem vytvořit zde islámský stát. V počáteční fázi konfliktu byly po vzoru intervence NATO v Srbsku nejprve využity letecké nálety, po kterých následovala rozsáhlá pozemní intervence, jejímž výsledkem bylo na přelomu ledna a února 2000 znovudobytí Grozného a koncem února 2000 opětovné ovládnutí velké části separatistického regionu Čečenska ruskými federálními jednotkami.²¹ Po ukončení této intenzivní vojenské fáze pokračovaly na území Čečenska vojenské operace federálních jednotek proti čečenským separatistům v rámci protiteroristické kampaně.²² Na rozdíl od první rusko-čečenské války (1994–1996) vedla nová válka mezi politickými představiteli Ruské federace k obnově důvěry ve vojenské možnosti a schopnosti vlastních ozbrojených sil a přinesla zvýšení alokace finančních prostředků do modernizace ruské armády a rozvoje vojenského průmyslu.²³

Zahraniční a bezpečnostní politika na začátku 21. století

Úspěch ruské armády v Čečensku se stal důležitým prvkem vítězné volební kampaně Vladimira Putina v prezidentských volbách v březnu 2000. Richard Sakwa pak spojuje s příchodem Vladimira Putina do křesla ruského prezidenta na začátku 21. století nástup tzv. „nového realismu“ v ruské zahraniční, ale i bezpečnostní politice. Putinův „nový realismus“ byl charakterizován zejména následujícími prvky.²⁴

¹⁹ Martin A. Smith, *Russia and NATO since 1991. From Cold War through cold peace to partnership?* (New York and London: Routledge, 2006).

²⁰ Rebecca J. Johnson, „Russian Response to crisis management in the Balkans: How NATO's Past Actions May Shape Russia's Future Involvement“, *Demokratizatsiya* 9 (jaro 2001): 245.

²¹ Dále k tomu srov. Milan Švankmajer et al., *Dějiny Ruska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008), 501.

²² Dne 6. února 2002 následně ruský prezident Vladimir Putin v hlavním čečenském městě Grozném prohlásil vojenskou část tzv. protiteroristické kampaně za skončenou. V březnu 2009 pak ruský prezident Dmitrij Medveděv vyzval k ukončení zvláštního bezpečnostního režimu v Čečensku, označovaného jako protiteroristická operace. Druhá rusko-čečenská válka oficiálně skončila 16. dubna 2009.

²³ Hanna Smith, „The Russian Federation and the European Union: the shadow of Chechnya“, in *Perspectives on EU-Russia Relations*, ed. Debra Johnson a Paul Robinson (London and New York: Routledge, 2005), 116–22.

²⁴ Sakwa, „Vladimir Putin and Russian Foreign Policy towards the West“, 7–12.

Prvním je ekonomizace ruské zahraniční politiky. Strategickým cílem Ruska byla integrace do světového společenství a prioritní úlohou ruské diplomacie byla podpora ekonomických zájmů Ruské federace v zahraničí. Druhým prvkem je důraz na evropeismus a evropskou dimenzi ruské zahraniční politiky, která odkazuje na geografickou a kulturní blízkost Ruska s Evropou. V rámci této politiky Rusko samo sebe vnímalo jako integrovanou součást atlantického prostoru.

Třetím prvkem je sekuritizace. Na pozadí událostí druhé rusko-čečenské války a teroristických útoků z 11. září 2001 Vladimir Putin tvrdil, že ruská politika v Čečensku i spolupráce s „koalicí ochotných“ je součástí stejného problému řešení globálních bezpečnostních hrozeb. Čtvrtým prvkem je autonomie ruské zahraniční politiky. Na rozdíl od Primakova viděl Putin Ruskou federaci spíše jako autonomního aktéra, který nemusí nezbytně soupeřit se Západem. Pátým prvkem je důraz na bilateralismus. Spíše než vztahy s multilaterálními organizacemi typu NATO nebo EU byly od počátku v zahraniční a bezpečnostní politice Vladimira Putina upřednostňovány především bilaterální vztahy a osobní jednání se státy, což se projevuje také mimo jiné v evropské dimenzi ruské zahraniční politiky (důraz na rozvoj speciálních bilaterálních vztahů s vybranými členskými státy Evropské unie). Šestým prvkem je normalizace vztahů se Západem i se světem. Normalizace vztahů má mít takovou podobu, že Rusko je označeno jako „normální velmoc“ a „suverénní demokracie“, což podtrhuje autonomii jeho vnitřní i zahraniční politiky, v níž má soudobé Rusko dle této koncepce přirozený nárok na obhajobu vlastních zájmů (politických, ekonomických, bezpečnostních).

A konečně posledním prvkem tzv. „nového realismu“ je podle Richarda Sakwy přetrvávající přítomnost ideje Ruska jako (pragmatické) velmoci (*Great Power Pragmatism*). Tento přístup definoval pozici Ruské federace, která by jako velmoc měla být spíše součástí stávajícího statu quo než revizionistickou mocností, která by s ostatními státy bojovala o globální hegemonii. Zároveň byl tento přístup založen na požadavku uznání velmocenského statusu Ruska ze strany ostatních významných aktérů mezinárodních vztahů a potřebě rozvíjet těsnější vztahy se Západem a zeměmi Společenství nezávislých států při zachování vlastní suverenity a bezpečnosti a vlastního kulturního dědictví a autonomie.²⁵

Tabulka č. 2 pak znázorňuje srovnání rozdílů mezi Primakovovou a Putinovou představou Ruska jako velmoci.

²⁵ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 129.

Tabulka 2: Koncepce Ruska jako velmoci podle Primakova a Putina

Období	Jevgenij Primakov	Vladimir Putin
Konceptualizace Ruska	Ruská federace jako „vyvažující velmoc“ a „jedno z hlavních center multipolárního světa“	Ruská federace jako pragmatická velmoc a rovný člen společenství západních států
Hlavní světové trendy	formování multipolárního světa snahy USA o dominanci v globální politice	internacionalismus a globalizace soupeření o světové trhy a investice vzestup extremismu a terorismu
Hlavní hrozby	formování unipolárního světa snahy USA o globální dominanci	extremismus a terorismus proliferace zbraní hromadného ničení nadnárodní organizovaný zločin
Strategické cíle zahraniční a bezpečnostní politiky	strategické partnerství s Čínou a Indií snaha o desintegraci NATO	strategické partnerství s USA, EU, NATO normální vztahy s Čínou

Zdroj: Zpracováno dle Yury E. Fedorov, „Russia's Foreign Policy: Basic Trends under President Putin“, in *Russia and its Foreign Policy – Influences, Interests and Issues*, ed. Hanna Smith (Saarijärvi: Kikimora Publications, 2005), 17.

Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace

Záhy po nástupu do funkce ruského prezidenta schválil Vladimir Putin dne 10. ledna 2000 novou koncepci národní bezpečnosti, podle které je současná situace ve světě charakterizována koexistencí dvou vzájemně se vylučujících trendů. První trend směřuje k posilování „ekonomické a politické pozice významné části států a jejich integračnímu propojení, která má za následek zlepšení mechanismu multilaterálního řešení mezinárodních procesů“. Naproti tomu druhý trend je charakterizován „pokusy vytvořit strukturu mezinárodních vztahů založenou na dominanci západních zemí, pod vedením USA, v mezinárodním společenství a snahou o unilaterální řešení klíčových otázek světové politiky“.²⁶

Koncepce se znepokojením poukázala na domnělé snahy řady států o oslabení politické, ekonomické a vojenské pozice Ruské federace, s tím že „pokusy ignorovat ruské zájmy při řešení hlavních otázek mezinárodních vztahů mohou podkopat mezinárodní bezpečnost a stabilitu“.²⁷ K bezpečnostním prioritám Rus-

²⁶ Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federacii, 10. ledna 2000.

²⁷ Ibid.

ké federace pak patří podpora ideologie vytváření „multipolárního světa a úsilí o širší integraci do světové ekonomiky, jehož součástí by měl být i rozvoj spolupráce s mezinárodními ekonomickými a finančními institucemi“.²⁸ Zároveň podle dokumentu „v mezinárodní sféře leží podpora suverenity Ruské federace a posilování její pozice jako velmoci a jako jednoho z vlivných center multipolárního světa“.²⁹

Vedle multilateralismu patří k dalším hlavním rysům koncepce zejména větší důraz na vnitřní a vnější hrozby pro národní bezpečnost. Mezi hrozby pro vnější bezpečnost Ruské federace vyjmenovává koncepce následující: „snahy některých států o oslabení role mezinárodních organizací kolektivní bezpečnosti a zpochybnění platnosti mezinárodního práva; mezinárodní terorismus; oslabování integračního procesu v zemích SNS; vznik a eskalace konfliktů poblíž hranic Ruska či zemí SNS; teritoriální nároky vůči Ruské federaci; posilování vlivu vojensko-politických bloků a aliancí, především východní rozšíření NATO; výstavba zahraničních vojenských základů a přítomnost zahraničních vojsk poblíž ruských hranic“.³⁰

Ačkoli se podle koncepce snížila rizika vzniku globální války za použití jaderných zbraní, přetrvává riziko eskalace regionálních konfliktů do širší konfrontace. Prioritu má mít proto i nadále jaderné odstrašování, přičemž „Rusko si ponechává právo použít jaderné zbraně jako první“.³¹ Zároveň si Ruská federace podle dokumentu vyhrazuje právo „využít všech dostupných prostředků a zbraní, včetně jaderných, při odvracení vojenské agrese v případě, že všechna ostatní opatření při řešení vzniklé krize selžou a ukážou se jako neefektivní“.³²

Vojenská doktrína Ruské federace

Krátce po uveřejnění koncepce národní bezpečnosti byla v dubnu 2000 publikována Vojenská doktrína Ruské federace. Hlavním cílem nové vojenské doktríny z roku 2000 bylo zajistit ruské bezpečnostní zájmy, přičemž Rusko bylo „připraveno jednat se svými hlavními partnery o podmínkách další kontroly zbrojení,

²⁸ Ludmila Igumnova, „Russia’s Strategic Culture between American and European Worldviews“, *Journal of Slavic Military Studies* 24, č. 2 (2011): 260–61.

²⁹ Концепция национальной безопасности Российской Федерации.

³⁰ Концепция национальной безопасности Российской Федерации.

³¹ Ibid.

³² Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 87.

o opatřeních k upevnění důvěry a dalších možnostech vytváření stabilního mezinárodního bezpečnostního prostředí“.³³

Podle vojenské doktríny je současná vojensko-politická situace ovlivněna celou řadou destabilizujících faktorů vnitřní a vnější povahy. Jako faktory vnitřní nestability označuje dokument především vnitřní konflikty, asymetrické vedení boje a války, se kterými měla Ruská federace zkušenosti ze dvou čechenských konfliktů. Naproti tomu za hlavní faktory vnější nestability považuje doktrína především „negativní tendence vycházející z rozšiřování aktivit západní bezpečnostní politiky“.³⁴ V této souvislosti viděla Ruská federace použití vojenské síly NATO v bývalé Jugoslávii (Bosna a Kosovo) a východní rozšíření NATO jako zjevný příklad ignorování zájmů Ruské federace ze strany NATO, které si nárokovalo rozhodující roli v Evropě, a to i bez ohledu na rozhodnutí OSN a standardy mezinárodního práva.³⁵ Vojenská doktrína proto odmítla „vedoucí úlohu jiných organizací než Rady bezpečnosti“.³⁶ Toto ustanovení jasně odkazuje na posílení mezinárodního postavení Ruské federace prostřednictvím Rady bezpečnosti OSN, neboť zde Rusko disponuje právem veta a je schopno zablokovat nežádoucí rozhodnutí.³⁷

Jako hlavní politické nástroje pro zajištění bezpečnosti Ruska uvádí dokument zejména „potlačení agresivity vůči Ruské federaci a jejím spojencům; udržení pozice jaderné mocnosti k odvrácení agrese proti Rusku a jeho spojencům; zachování práva použít jaderné zbraně v reakci na použití zbraní hromadného ničení anebo v reakci na rozsáhlou agresi vedenou pomocí konvenčních zbraní v situaci kritické pro Ruskou federaci“.³⁸ Jaderné zbraně tak zůstávají i nadále hlavní ochranou Ruska při zajištění národní bezpečnosti, a vojenská doktrína, podobně jako koncepce národní bezpečnosti obsahuje ustanovení o možnosti prvního užití jaderných zbraní jako prostředek obrany.³⁹ Použití jaderných zbraní je „povoleno za účelem odražení konvenčního útoku a za určitých, nespecifikovaných okolností k zajištění národní bezpečnosti Ruské federace a jejích spojenců“.⁴⁰ Tento postoj nebyl překvapující, protože pokračující pokles ruských konvenčních sil měl být podle

³³ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii. Prezident Rossii, 21. dubna 2000.

³⁴ Ibid.

³⁵ Dále srov. Jyotsna Bakshi, „Russia's national security concept and military doctrine: continuity and change“, *Strategic Analysis* 24, č. 7 (říjen 2000).

³⁶ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii.

³⁷ Marcel de Haas, „Russia's Military Doctrine Development (2000–10)“, in *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defence Doctrine*, ed. Stephen J. Blank (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2011), 8.

³⁸ Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Sergej Sokut, „Doktrina Sergejeva ne žestče predyduščej“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 19. února 2000, http://www.ng.ru/world/2000-02-19/6_sergeev.html.

oficiálního názoru kompenzován právě důrazem na jaderné odstrašování, přičemž „důraz na použití jaderných zbraní byl dále považován za nástroj v boji proti snahám některých států o snížení vlivu Ruské federace na mezinárodní scéně“.⁴¹

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace

Třetím strategickým dokumentem publikovaným v prvním roce prezidentství Vladimira Putina byla Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z června 2000. Podobně jako předchozí dva dokumenty z roku 2000 také koncepce zahraniční politiky zdůraznila, že „hlavní výzvy a hrozby bezpečnosti Ruské federace v mezinárodních vztazích vycházejí z rostoucího trendu směrem k vytvoření unipolární struktury světa s ekonomickou a vojenskou nadvládou USA“.⁴² Tato strategie unilaterálních akcí může podle názoru Moskvy „destabilizovat mezinárodní situaci, zvýšit mezistátní a náboženské rozpory a vyvolat napětí a závody ve zbrojení“.⁴³

Dokument uvádí, že Ruská federace je k zajištění mezinárodní bezpečnosti „připravena jednat o dalším snížení jaderného arzenálu na základě bilaterálních dohod s USA a v multilaterálním formátu za účasti dalších jaderných mocností, ovšem za předpokladu, že strategická stabilita v jaderné oblasti nebude narušena“.⁴⁴ Ruská federace dále usiluje o zachování Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany (ABM) z roku 1972. Za nepřijatelné pak koncepce v této souvislosti označila plány Spojených států na odstoupení od smlouvy ABM a vytvoření národního systému protiraketové obrany, které „nevyhnutelně nutí Ruskou federaci, aby přijala odpovídající opatření k zajištění národní bezpečnosti“.⁴⁵

Mezi regionálními prioritami na prvním místě figuruje Společenství nezávislých států, byť právě po nástupu Vladimira Putina se prvotní důraz na integraci v rámci SNS mění a přednost dostávají omezenější integrační projekty zaměřené pouze na určitou oblast (ekonomika, bezpečnost) a omezenější počet zemí. Významné místo v koncepci zahraniční politiky zaujímá i EU jako svěbytný aktér především mezinárodních ekonomických, ale potenciálně i politických

⁴¹ Vladimir P. Lukin, „Moskve sleduet izbegat' vraždebnogo okruženija“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 3. února 2000, <http://lib.rin.ru/doc/i/156602p.html>.

⁴² Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 28. června 2000.

⁴³ Lawrence, T. Caldwell, „Russian Concepts of National Security“, in *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*, ed. Robert Legvold (New York: Columbia University Press 2007), 316.

⁴⁴ Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

⁴⁵ *Ibid.*

a bezpečnostních vztahů.⁴⁶ Teprve po EU následují ve výčtu priorit zahraniční politiky Ruska vztahy s NATO, USA a vztahy s integračními uskupeními oblasti Asie a Pacifiku. V bilaterálních vztazích je v asijské oblasti kladen důraz na Čínu, Indii a také Írán. Rusko nechtělo ztratit ani diplomatickou pozici ve vztahu ke Korejskému poloostrovu. Afghánistán a v něm panující režim Tálibánu byl naopak vnímán jako hrozba, což se odráží i v následných postojích ke koaličnímu zásahu proti režimu Tálibánu v Afghánistánu v rámci války proti terorismu, jež kontrastovaly s pozdější ruskou kritikou vojenské akce proti Iráku. Jako poslední klíčové oblasti zájmu ruské zahraniční politiky jsou jmenovány oblasti tzv. Maghrebu a Mašreku, vztahy s Organizací africké jednoty a konečně Latinská Amerika.⁴⁷

Bezpečnostní politika po 11. září 2001

Jak vyplývá z výše popsaných dokumentů, zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace se v období prezidentství Vladimira Putina z pohledu bezpečnostní kultury vyznačovala několika charakteristickými rysy. Prvním bylo upřednostňování multilateralismu před unilateralismem resp. požadavek Ruska na vytvoření multipolárního světa, kdy Ruská federace jako „pragmatická velmoc“ měla být jedním „z vlivných center multipolárního světa“. Druhým rysem byl větší důraz na vnitřní a vnější hrozby národní bezpečnosti, kdy Rusko vedle mezinárodního terorismu nebo proliferace zbraní hromadného ničení považuje nepřímou za hrozbu pro národní bezpečnost také strategii NATO a použití vojenské síly NATO za hranicemi svého obranného prostoru bez mandátu RB OSN. Třetím charakteristickým rysem bylo jaderné odstrašování, přičemž Rusko si ponechává právo použít jaderné zbraně jako první.⁴⁸

Nicméně Vladimir Putin viděl v současném světě nejen hrozby pro národní bezpečnost, ale i příležitosti. Ruský prezident zdůrazňoval především ekonomickou povahu současného světa a potřebu, aby Ruská federace byla úspěšná spíše ve svém geoeconomickém úsilí než ve vojenském soupeření, protože podle Putina „moderní svět a mezinárodní společenství je tvrdým bojem o trhy, investice a politický a ekonomický vliv [...] a my si musíme vydobýt svoje místo na výsluní ekonomiky“.⁴⁹

⁴⁶ Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie“, 45.

⁴⁷ Koncepce vnější politiky Ruské federace; srov. také Kuchyňková, „Vývoj vztahů Ruské federace a Evropské unie“.

⁴⁸ Jan Eichler a Lukáš Tichý, *USA a Ruská federace: komparace z pohledu bezpečnosti a strategické kultury* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013), 158–59.

⁴⁹ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 129–30.

Stejně tak ale ruský prezident zdůrazňoval i bezpečnostní hrozby současného systému mezinárodních vztahů, které podle něho vycházejí spíše z teroristických aktivit než válečných konfliktů mezi státy. Putinovo přesvědčení, že „žádný stát nepůjde do války proti Ruské federaci“, ovšem prudce kontrastovalo s jeho obavou, že se Ruská federace může stát cílem teroristických útoků nebo místem teroristických aktivit. Nebezpečí terorismu, společně s možností vypuknutí lokálních konfliktů u ruských hranic, rozšiřováním NATO směrem na východ a jeho vojenskými aktivitami, bylo považováno za jednu z možných hrozeb ruské národní bezpečnosti.⁵⁰

Není bez zajímavosti, že Ruská federace sama sebe prezentuje jako stát, který dlouhodobě bojuje proti mezinárodnímu terorismu. Jako boj proti terorismu se Rusko snažilo koncem roku 1999 ospravedlnit vojenský zásah v Čečensku, jehož důvodem byly jednak vstup oddílů Šamila Basajeva do sousedního Dagestánu pod heslem ustavení islámského chalífátu na Kavkaze, jednak bombové útoky v Moskvě a Volgodosku v září 1999, ze kterých byli obviněni čečenští teroristé. Přestože byl vojenský konflikt považován za interní záležitost Ruské federace, války se účastnil velký počet bojovníků džihádu ze zahraničí.⁵¹

Nový rozměr hrozby terorismu a boje proti němu přinesly teroristické útoky proti Spojeným státům z 11. září 2001. V reakci na tyto útoky americký prezident George W. Bush označil terorismus za „čisté zlo“ namířené proti všem nezávislým lidem na celém světě a zdůraznil jako nezbytné uvedení preemptivní strategie. Prohlášení G. Bushe bylo dále podpořeno rozhodnutím o americkém vojenském úderu v Afghánistánu, kde měla svoji základnu teroristická organizace al-Kájda, odpovědná za útoky na USA.

V Rusku vytvořily teroristické útoky z 11. září principiálně rozdílnou sociální a politickou atmosféru. Vladimir Putin viděl v daném vývoji příležitost k posílení svého domácího a mezinárodního postavení a k ospravedlnění své koncepce bezpečnostních hrozeb. Zároveň Putin využil událostí z 11. září k přebudování vztahů s USA a k novému definování hrozeb národní bezpečnosti Ruské federace pod vlivem globálního terorismu. V neposlední řadě představovaly události z 11. září 2001 pro ruského prezidenta příležitost implementovat jeho novou vizi národního zájmu. Na druhou stranu následná podpora západních zemí a USA v boji proti globálnímu terorismu ze strany prezidenta Putina nebyla taktická, ale spíše vycházela z jeho základní důvěry v systém.⁵²

⁵⁰ Marcel de Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and beyond* (London and New York: Routledge, 2010), 78–79.

⁵¹ Souleimanov, *Konflikt v Čečensku*, 23.

⁵² Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 130.

Válka v Afghánistánu

Vladimir Putin byl prvním prezidentem, který po teroristických útocích volal americkému prezidentovi G. Bushovi a nejen vyjádřil soustrast, ale i zdůraznil, že Rusko bude plně stát společně s USA v boji proti globálnímu terorismu. Ačkoliv řada ruských vojenských poradců a expertů chtěla podmínit ruskou podporu Spojeným státům výměnou za příslib nerozšiřování NATO směrem k ruským hranicím, Putin okamžitě podpořil vytvoření protiteroristické koalice, k níž se Rusko připojilo. Postoj Moskvy asi nejlépe vystihl Putin ve svém televizním vystoupení z 24. září 2001, kde odsoudil barbarské útoky na New York a Washington, opakovaně vyzval mezinárodní společenství, aby spojilo úsilí v boji proti globálnímu terorismu, a definoval konkrétní zapojení Ruska do plánovaných protiteroristických operací v Afghánistánu.⁵³

Podle Vladimira Putina měla pomoc Ruské federace spočívat v pěti bodech. Za prvé, Rusko vyzvalo ostatní státy k intenzivní mezinárodní spolupráci mezi zvláštními službami, přičemž Ruská federace byla nadále připravena poskytovat informace, které má k dispozici, o infrastruktuře a rozmístění teroristů a o jejich vojenských táborech. Za druhé, Rusko vyjádřilo připravenost otevřít svůj vzdušný prostor pro letadla přepravující humanitární náklad do oblastí, kde se odehrávají protiteroristické operace. Za třetí, Moskva nabídla dohodu se středoasijskými státy o poskytnutí jejich leteckých základen k vojenským operacím spojenců.⁵⁴ Za čtvrté, Ruská federace byla připravena v případě potřeby účastnit se mezinárodních pátracích a záchranných operací. A konečně za páté, Rusko souhlasilo s dalším rozšiřováním spolupráce s mezinárodně uznávanou vládou Afghánistánu a s podporou afghánských ozbrojených sil ve formě dodávek zbraní a vojenského materiálu.⁵⁵

Podle Jakuba M. Godzimirského byly důvody, které vedly Vladimira Putina k podpoře Spojených států ve válce proti Tálibánu a al-Kájdě v Afghánistánu, zcela pragmatické. Za prvé, Ruská federace se po dlouhé době ocitla v situaci, kdy byla považována ze strany USA a NATO za důležitého a rovnocenného partnera v boji proti globálnímu terorismu. Za druhé, prezident Putin od účasti Ruska v protiteroristické koalici jednak očekával zintenzivnění politických vztahů se Spojenými státy, jednak věřil v podporu ruské politiky v Čečensku, která následně měla zlepšit pozitivní obraz Ruska v očích Západu. Za třetí, Rusko si od svojí podpory

⁵³ Vladimir V. Putin, Russian President's Statement, The Kremlin, Moscow, 24. září 2001.

⁵⁴ Ruská federace také souhlasila s vybudováním vojenských základen USA na území některých středoasijských států.

⁵⁵ Putin, Russian President's Statement.

Spojených států slibovalo zlepšení ekonomické pozice, především v souvislosti s plány na zvýšení vývozu a prodeje nerostných surovin, zejména ropy a zemního plynu ve formě LNG do nových zemí, včetně USA. Za čtvrté, Putin očekával podporu Spojených států a dalších západních zemí při vstupu Ruské federace do Světové obchodní organizace, ovšem za relativně příznivých podmínek pro Rusko. Za páté, pro Rusko byla rozhodující skutečnost, že vojenská operace v Afghánistánu byla schválena rezolucí RB OSN, které Ruská federace v oficiálních dokumentech připisuje klíčový význam pro mezinárodní bezpečnostní vztahy.⁵⁶

Americká intervence v Iráku

Jestliže Ruská federace po útocích z 11. září podpořila Spojené státy v boji proti globálnímu terorismu a poskytla svoji pomoc při následných protiteroristických operacích, pak v souvislosti s unilaterálním rozhodnutím USA o přípravě vojenského útoku na Irák se postoj Vladimira Putina částečně změnil. Tento postoj se ovšem vyznačoval protichůdnými signály.

Na jednu stranu Rusko stupňovalo tlak na Bagdád, aby se irácký režim snažil co nejvíce spolupracovat s představiteli OSN při hledání zbraní hromadného ničení. Zároveň Vladimir Putin měl v této době zájem na udržení dobrých vztahů a zachování stabilního politického a hospodářského partnerství s USA, proto ruský prezident vyjádřil další podporu spolupráci s USA, což bylo daleko důležitější pro Rusko než pro samotný osud Saddáma Husajna.⁵⁷ To potvrdil ruský prezident na konci ledna 2003 ve svém projevu v Kyjevě: „Dosáhli jsme [myšleno Rusko – pozn. aut.] skutečně dobré úrovně vzájemných vztahů s USA a vážíme si toho. [...] Způsob, jakým budujeme mezinárodní bezpečnost, je daleko důležitější než samotný Irák.“⁵⁸

Na druhou stranu se Rusko připojilo ke koalici států, které se stavěly vůči válce v Iráku kriticky. Ruská federace společně s Německem a Francií zdůraznily, že nejvyšším orgánem, který má rozhodnout o použití vojenské síly proti Iráku, je Rada bezpečnosti OSN, a odmítly legitimizaci užití vojenské síly vůči Iráku před uveřejněním výsledků zbrojních inspektorů OSN. Zároveň prezident Putin, stejně

⁵⁶ Godzimirski, „Russian National Security Concepts“, 69–72.

⁵⁷ V květnu 2002 podepsali Vladimir Putin a George W. Bush v Moskvě smlouvu o omezení strategických útočných zbraní (smlouva SORT nebo také Moskevská smlouva), kterou se obě strany zavázaly snížit počet svých jaderných zbraní na úroveň 1700 až 2200 jaderných hlavic pro každou stranu. Smlouva SORT vstoupila v platnost v červnu 2003, kdy byla ratifikována, a platila do února 2011, kdy měla být nahrazena novou smlouvou START.

⁵⁸ Fedorov, „Russia's Foreign Policy“.

jako představitelé Francie a Německa, příliš nevěřil argumentům Spojených států, které ospravedlňovaly válku v Iráku existencí zbraní hromadného ničení a napojením Saddáma Husajna na teroristickou síť al-Kájdu.⁵⁹

Ruská federace následnou spojeneckou intervencí Spojených států a Velké Británie do Iráku (proběhla ve dnech 20. března 2003 až 1. května 2003), která demonstrovala nejen vojenskou a politickou nadřazenost USA, ale také nový směr jejich zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září, vyznačující se prvky unilateralismu a militarismu, odsoudila. Podobně jako v případě ruské podpory spojeneckých operací v Afghánistánu i pro případ ruské kritiky vůči válce v Iráku lze nalézt několik důvodů.

Za prvé, Rusko se obávalo, že v důsledku amerického vítězství v Iráku dojde k dalšímu zvýšení politické a vojenské moci Spojených států ve světě, přičemž se Moskvě nelíbilo postupné stupňování vlivu a bezpečnostní spolupráce USA se zeměmi střední Asie, tedy v oblasti, kterou Moskva považuje za sféru svého strategického zájmu. Za druhé, Ruská federace se obávala snížení vlastního politického a ekonomického vlivu ve světě v důsledku unilaterální politiky USA, která byla v rozporu s ruským konceptem multilateralismu. Zároveň Ruská federace obvinila NATO ze zneužívání boje proti globálnímu terorismu k oslabení ruské vojenské moci. Za třetí, Rusko se po celou dobu snažilo přenést řešení situace kolem Iráku na půdu Rady bezpečnosti OSN, kde má právo veta a kde mohlo případné jednání o vojenské intervenci do Iráku zablockovat nebo se při jejím projednávání zdržet hlasování. Následnou operací Irácká svoboda v roce 2003 bez souhlasu Rady bezpečnosti vnímalo Rusko jako pokus Spojených států o oslabení pozice OSN a podkopání mezinárodních bezpečnostních vztahů. Za čtvrté, Rusku bylo jasné, že vojenské řešení situace ohrozí jeho vlastní ekonomické a energetické zájmy v Iráku. Vedle toho se Moskva obávala, že operace Irácká svoboda povede k prudkému snížení ceny ropy, na jejímž prodeji je ruská ekonomika silně závislá.

Vojenská intervence do Iráku v březnu 2003 způsobila také několik změn v zahraniční a bezpečnostní politice Ruské federace. Za prvé, došlo k částečné změně postoje Ruska vůči Spojeným státům, ačkoliv spolupráce obou zemí nadále pokračovala. Za druhé, Rusko se ve své zahraniční politice orientovalo více na vybrané evropské země, zejména na Francii a Německo, které se stavěly proti vojenské intervenci. Za třetí došlo k dalšímu posílení bezpečnostní politiky Ruské federace, která vnímala globální terorismus jako vážnou hrozbu národní bezpečnosti a boj proti němu považovala za jednu z bezpečnostních priorit.

⁵⁹ Iver B. Neumann, „Russia as a great power“, in *Russia as a Great Power. Dimensions of Security under Putin*, ed. Jakob Hedenskog, et al. (London and New York: Routledge, 2006), 18–19.

Z pohledu bezpečnostní kultury je možné v bezpečnostní a zahraniční politice Ruské federace a postoji Vladimira Putina ve vztahu k protiteroristické operaci v Afghánistánu v roce 2001 a vojenské intervenci v Iráku v roce 2003 najít několik společných, ale i rozdílných prvků. Za prvé, v případě Afghánistánu se Rusko vyslovalo pro použití vojenské síly (hard power) v boji proti mezinárodnímu terorismu jako globální bezpečnostní hrozbě, v druhém případě Rusko prosazovalo spíše diplomatické a politické řešení (soft power) a vojenské užití síly v dané situaci ostře odsoudilo. Za druhé, v obou případech Moskva prosazovala při řešení dané situace multilateralismus a schválení rezoluce ze strany Rady bezpečnosti OSN. Za třetí, jestliže v případě války v Afghánistánu bylo Rusko ochotno souhlasit s unilaterální politikou USA, ve které dokonce viděla novou příležitost ke zvýšení vlastní mezinárodní pozice, v případě války v Iráku nebyl americký unilateralismus ze strany Moskvy tolerován.

Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace

V reakci na bezpečnostní události po 11. září 2001 spojené s globální válkou proti terorismu, ale částečně také pod vlivem tzv. Bushovy doktríny,⁶⁰ uveřejnil dne 2. října 2003 ruský ministr obrany Sergej Ivanov dokument vojensko-taktického charakteru s názvem Prioritní úlohy rozvoje ozbrojených sil Ruské federace, který potvrdil vzrůstající vliv členů bezpečnostních služeb policie a ozbrojených sil, tzv. *siloviki*, z kruhu poradců kolem Vladimira Putina. Svým formátem je dokument nejen doktrínou (tzv. Ivanovova doktrína), ale zároveň bývá považován za bílou knihu obrany.⁶¹

Ve vztahu k Západu se bílá kniha vyznačovala výraznou ambivalencí. Na jednu stranu zdůrazňovala „potřebu dalšího zlepšení a posílení vztahů mezi Ruskou federací a NATO v duchu překonání hlavních rozdílů“ a vyjadřovala přesvědčení, že „nukleární či jiná rozsáhlá válka mezi Ruskou federací a NATO nebo USA je dlouhodobě nepravděpodobná“.⁶² Na druhou stranu zmínila obavy „z rozšiřování NATO směrem na východ a rozmístění vojenských sil na území nových členských států“.⁶³

⁶⁰ K Bushově regime change policy viz Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 68–72.

⁶¹ Bílá kniha obrany je souhrnný koncepční rámec, který definuje a zdůvodňuje roli a funkce ozbrojených sil a kritéria a směry rozvoje jejich schopností, včetně stanovení nezbytného střednědobého rozpočtového rámce. Dále k tomu srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 13.

⁶² Stephen Blank, *A New Russian Defence Doctrine?* (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, říjen 2006), 155.

⁶³ Aktualnyje zadači ravitija vooružennyh sil Rossijskoj Federacii. Ministerstvo oborony Rossijskoj

Zároveň dokument přisuzoval velký význam ozbrojeným silám při zajišťování ruských zájmů. To bylo zaměřeno jak na politické problémy, jako je ochrana ruských občanů, tak na politické a ekonomické otázky, které by mohly dokonce vyžadovat preemptivní použití vojenské síly, pokud to zájmy Ruské federace nebo její spojenecké závazky vyžadují.⁶⁴ To potvrdil jak ruský ministr obrany Sergej Ivanov, když nevyloučil možnost preemptivního úderu při obraně ruských zájmů, tak v říjnu 2003 prezident Putin v jednom z rozhovorů pro televizní stanici Al Džazíra. Podle prezidenta Putina si Ruská federace „vyhrazuje právo použít preemptivního vojenského útoku proti nepřátelům, protože tato politika již byla praktikována USA“.⁶⁵

Jako hlavní vnější hrozby ruské národní bezpečnosti identifikovala bílá kniha následující: „rozmístění cizích vojsk na území nových členů NATO; snížení role Rady bezpečnosti OSN; demonstrace vojenské síly v blízkosti hranic Ruska; rozšiřování vojenských bloků“ atd.⁶⁶ V souvislosti s hrozbami pro národní bezpečnost dokument znovu prokázal ambivalenci ve vztahu k Západu, protože kromě pozitivního přístupu, jak bylo uvedeno výše, rovněž zdůraznil, že Rusko „očekává odstranění protiruských údajů z vojenského plánování NATO“.⁶⁷ Na jiném místě pak ještě důrazněji uvádí, že pokud se bude NATO chovat jako vojenská aliance s ofenzivní doktrínou, „mohou být provedeny zásadní změny ve vojenském plánování Ruska a v rozvoji ruských ozbrojených sil, včetně jeho jaderné strategie“.⁶⁸ Jako základní nástroj při zajištění bezpečnosti státu zdůrazňovala bílá kniha „zachování strategického jaderného odstrašování“ a potvrdila „význam moderních a silných ozbrojených sil s geopolitickým významem k provádění operací v oblastech životně důležitých pro ekonomické a politické zájmy Ruské federace“.⁶⁹ Je zřejmé, že zkušenosti z posledních konfliktů vedených Západem a vlastní lekce v Čečensku přesvědčily ruské vojensko-politické vedení, aby se více soustředilo na asymetrické války. Nicméně realizace tohoto realistického přístupu k moderní válce byl problém. Zjištění, že v moderní, zejména asymetrické válce je možné bojovat pouze se sofistikovanými systémy zbraní společně se zajištěním lepší vzdělávací úrovně vojenského personálu, znamenalo potřebu alokace nových

Federacii, 2. října, 2003.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Dále k tomu srov. „Putin says Russia too can resort to preemptive strikes“, *SpaceWar*, 17. října 2003, <http://www.spacewar.com/2003/031017150918.g2hg43um.html>.

⁶⁶ Machmut Garejev. „Novye uslovija – novaja voenaja doktrina“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 2. února 2007, http://nvo.ng.ru/concepts/2007-02-02/1_uslovija.html.

⁶⁷ Aktual'nyje zadači ravitija vooružennyh sil Rossijskoj Federacii.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

finančních prostředků. Přitom ozbrojené síly Ruské federace, masivní co do počtu, byly stále zaměřeny na vedení konvenční války ve velkém měřítku, což vyžadovalo velké množství prostředků na údržbu. Zároveň neefektivita a zastaralost ruské armády a potřeba modernizace ozbrojených sil se ukázaly jako klíčové v boji proti terorismu.⁷⁰

Teroristické útoky v Moskvě a v Beslanu

Po útocích z 11. září 2001, kdy se Ruská federace připojila ke koalici států v boji proti globálnímu terorismu, čelila sama na svém území řadě teroristických útoků. Během prvního období prezidentství Vladimira Putina došlo například k teroristickému útoku v Moskvě. Ve dnech od 23. do 26. října 2002 tam čečenští bojovníci vzali jako rukojmí návštěvníky divadla na Dubrovce. Tento teroristický útok, který byl v ruském risku ilustrován jako „ruské 11. září“, znamenal zlom v bezpečnostní politice Ruské federace.

Po násilném ukončení čečenského teroristického útoku ruskými speciálními jednotkami (specnaz) vydal Vladimir Putin pokyn k revizi koncepce národní bezpečnosti, která měla obsahovat například metody hodnocení hrozby národní bezpečnosti, ale také ustanovení o posíleném zapojení ozbrojených sil do boje proti terorismu a připravenosti Ruské federace zasáhnout proti teroristům a jejich sponzorům v zahraničí. Po revizi koncepce národní bezpečnosti měla být změněna také vojenská doktrína a další bezpečnostní a zahraničněpolitické dokumenty podřízené koncepci národní bezpečnosti. Očekávaná revize strategických dokumentů byla ovšem nedůsledná.

Na jedné straně chystaná revize uznala důležitost vnitřních hrozeb a konfliktů, čímž nahradila tradiční důraz na rozsáhlé války, které konzervativní kruhy ruského generálního štábu stále považovaly za primární nebezpečí. Proto jestliže opakované konflikty v Čečensku tuto skutečnost ještě dostatečně nezdůraznily, pak události na Dubrovce jasně ukázaly, že primární ohrožení národní bezpečnosti Ruské federace vycházelo z vnitřního zdroje. Navrhovaná revize vojenské doktríny,⁷¹ stejně jako další strategické dokumenty se pak výrazně zaměřily i na jiné než jaderné nástroje v boji proti terorismu, které by nejlépe odpovídaly současnému vnímání hrozeb.⁷²

⁷⁰ Dále srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 17.

⁷¹ V navržené revizi vojenské doktríny byla velká pozornost věnována vnímání existujících hrozeb ruské bezpečnosti a posílení vojenské moci a zvýšení obranného rozpočtu. Dále srov. Garejev. „Novyje uslovija – novaja voennaja doktrina“.

⁷² Dále k tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 31–32.

Na druhé straně se objevila jistá ambivalence v souvislosti s navrhovanou revizí dokumentů, které stále zdůrazňovaly spíše vojenské a nikoliv sociálně-ekonomické metody předcházení terorismu. Zároveň velký počet politických konceptů a zákonů, které měly být publikovány v důsledku událostí v Moskvě z října 2002, zdůraznily zejména vojenské a politické řešení terorismu. Dalším rysem této ambivalence byla skutečnost, že ruské úřady opakovaně daly najevo, že si Ruská federace vyhrazuje právo zaútočit na teroristy také v zahraničí. Použití vojenské síly v zahraničí nebylo ovšem možné provést prostřednictvím rozsáhlé vojenské invaze, ale za použití chytré munice v operacích zaměřených proti výcvikovým táborem teroristů, nebo proti jiným cílům v zemích, které byly zapojeny do mezinárodního terorismu.⁷³

Dva roky po událostech v divadle na Dubrovce zajali dne 1. září 2004 čečenští teroristé více než 1000 učitelů, rodičů a děti ve školní budově v obci Beslan v Severní Osetii, během slavnostního zahájení nového školního roku. Následkem bojů mezi teroristy a ruskými protiteroristickými jednotkami bylo 3. září zabit kolem 400 rukojmí. Události v Beslanu nebyly jediným teroristickým útokem v roce 2004. Týden předtím došlo jednak k sebevražednému pumovému útoku u stanice moskevského metra, ke kterému se přihlásili islámští extremisté napojení na al-Kájdú, jednak k pádu dvou ruských letadel, které podle ruské prokuratury zaviniily dvě čečenské sebevražedné atentátnice.

Politické reakce na události v Beslanu byly do značné míry podobné těm, které následovaly po tragédii v divadle na Dubrovce, tj. oznámení potřeby změn v bezpečnostní politice a revize strategických dokumentů (zejména koncepce národní bezpečnosti a vojenské doktríny).⁷⁴ Kromě toho Vladimir Putin nařídil v jižním federálním okruhu včetně Čečenska vytvoření operativních skupin pro koordinaci protiteroristické činnosti všech bezpečnostních složek ministerstva vnitra, FSB, ministerstva obrany a ministerstva pro mimořádné situace. Tím se Putin snažil vytvořit jednotné velení společných operací proti teroristům.⁷⁵

Novým a neobvyklým krokem ze strany Ruské federace, v souvislosti s událostmi v Beslanu, bylo podání návrhu na svolání mimořádného zasedání Rady

⁷³ Dále srov. Jurij Balujevskij, „General'nyj štab i zadači voennogo stroitel'stva“, *Krasnaja zvezda*, 25. ledna 2006, http://old.redstar.ru/2006/01/25_01/1_01.html.

⁷⁴ Nicméně k revizi navrhovaných dokumentů tj. vojenské doktríny, koncepce národní bezpečnosti a koncepce zahraniční politiky do konce Putinova volebního období nakonec nedošlo. Dále srov. de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 17–23.

⁷⁵ Dále k tomu srov. Vadim Solovev, „Vojennaja reforma ob"javlena bessročnoj“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 26. ledna 2007, http://nvo.ng.ru/wars/2007-01-26/1_reforma.html, ale i Jurij Kiršin, „Generaly verstajut novuju voennuju doktrinu“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 26. srpna 2006, http://nvo.ng.ru/concepts/2006-08-25/5_generals.html.

bezpečnosti OSN. Na zvláštním zasedání Rady bezpečnosti OSN v září 2004 pak dosáhlo Rusko prohlášení, které výhradně odsoudilo brání rukojmí.⁷⁶ Zároveň se Rusku podařilo rezolucí Rady bezpečnosti dosáhnout uznání, že vojenská intervence v Čečensku byla součástí mezinárodního boje proti terorismu. Nicméně toto mezinárodní uznání neznamenal, že by Moskva povolila mezinárodnímu společenství zasahovat do jeho vnitřního konfliktu v Čečensku.⁷⁷

Reforma ozbrojených sil a jaderné odstrašování

Vedle požadavku na revizi strategických dokumentů navrhl Vladimir Putin po teroristických útocích v Moskvě a Beslanu také provedení reformy ozbrojených sil. Zároveň v důsledku postupného zhoršování vztahů se Západem kladl Putin během svého druhého funkčního období (2004–2008) větší důraz na jaderné zbraň a jaderné odstrašování.⁷⁸

Ruská federace se v bílé knize obrany z roku 2003 na jedné straně správně orientovala na moderní technologie válčení a na asymetrické konflikty namísto velkých konvenčních válek. Na druhou stranu tradiční rozsáhlá struktura ruských ozbrojených sil se nezměnila, což bránilo adaptaci ozbrojených sil na moderní způsob válčení, a nic nenasvědčovalo tomu, že Rusko směřuje k západnímu modelu moderních ozbrojených sil. Podle nařízení prezidenta Putina o podpoře plánu na přeměnu a rozvoj ozbrojených sil Ruské federace a zlepšení jejich struktury z března 2001 měla být ruská vojenská síla, složená převážně z vojáků základní služby, zachována a celkový počet vojáků ruské armády, v roce 2006 něco přes 1 milionů mužů ve zbraní,⁷⁹ se neměl změnit.⁸⁰ Putinovo nařízení bylo ovšem v rozporu s globální ambicí Moskvy na obnovení statusu supervelmoci, protože k dosažení tohoto cíle potřebovala vysoce kvalifikované a moderně vyzbrojené vojenské síly, které by mohly být nasazeny v krátkém čase kdekoliv na světě. Stejně tak Moskva potřebovala pro zdlouhavé konflikty v Čečensku ozbrojené síly schopné vést asymetrickou válku proti nepravdělnému soupeři.⁸¹

⁷⁶ K tomu dále srov. Robert Coalson, „Russia girds itself for war“, *RFE/RL Russian Political Weekly*, 4, 34, 2. září 2004, <http://www.rferl.org/content/article/1344318.html>.

⁷⁷ K tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 20.

⁷⁸ Alexander G. Savalyev, „Russian Defence Doctrine“, in *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defence Doctrine*, ed. Stephen J. Blank (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2011).

⁷⁹ Ještě začátkem 90. let minulého století čítala ruská armáda kolem 5,3 milionů mužů ve zbraní.

⁸⁰ Dále srov. R. Herspring, „Putin and Military Reform“, in *Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Dale R. Herspring (Lanham, MD: Roman and Littlefield, 2007), 180.

⁸¹ Dále srov. Balujevskij, „General'nyj štab i zadači vojnogo stroitel'stva“.

Přitom velká část výzbroje ruské armády mezitím zastarala a úroveň investic na nákup nové výzbroje byla příliš nízká. Počet zbraní a vybavení rostl rychleji než počet zbraní a vybavení, které je měly nahradit. Například kolem roku 2006 byl podíl moderní vojenské techniky jen asi 20 % z celkového stavu, zatímco ozbrojené síly členských států NATO byly vybaveny moderní výzbrojí z více než 80 %. Politické a vojenské elity proto uznaly nutnost zavádění moderních zbraní, které měly nahradit většinu těch zastaralých. Podle návrhu revidované vojenské doktríny, jejíž uveřejnění bylo plánováno na rok 2007, měla být ruská armáda posílena, jak politicky, tak finančně, např. navýšením obranného rozpočtu z 2,5 % na 3,5 % hrubého domácího produktu.⁸²

Na druhou stranu problémem modernizace ozbrojených sil zůstala nadále velikost ruské armády, která vyžadovala značné množství finančních prostředků, a to nejen na platy vojáků a vojenského personálu, ale i pro ostatní zařízení k udržení provozu armády. Navíc velký podíl investic nešel do konvenčních, ale jaderných sil, které se staly zásadním důvodem pro nedostatek investic. Posílení spíše jaderných zbraní, namísto modernizace konvenčních zbraní, zdůraznila i navrhovaná vojenská doktrína.⁸³

Výše uvedené nejasnosti v otázce jaderných a konvenčních zbraní byly patrné také v rámci Státního programu rozvoje všeobecného zbrojení. V roce 2006 schválil prezident Putin státní program pro rok 2015, který zdůraznil, že do roku 2015 by ruská armáda měla být vybavena moderními systémy zbraní, v poměru 70 % moderních ku 30 % zastaralých, s tím že v průběhu období let 2007 až 2015 by každý rok mělo být 5,5 % zastaralých nahrazeno novými systémy zbraní. Zároveň byl vypracován plán na nákup nových tanků, obrněných transportérů, stíhaček, vrtulníků a systémů protiraketové obrany.⁸⁴

Na druhou stranu klíčovým bodem v programu byl důraz na jaderné odstrašování. Podle dokumentu měla být Ruská federace postupně vybavena moderními jadernými zbraněmi, zejména mobilními mezikontinentálními balistickými střelami Topol-M a balistickými střelami odpalovanými z ponorek Bulava, stejně jako celou řadou nových strategických bombardérů a nukleárních ponorek s raketami Bulava.⁸⁵ Přestože ministr obrany i poslanci Státní dumy a akademičtí pracovníci upozorňovali na potřebu radikální modernizace ruských ozbrojených sil, které by

⁸² Dále k tomu srov. Solovev, „Vojennaja reforma ob“javlena bessročnoj“.

⁸³ Aleksandr Babakin, „Reorganizovat' možno... Rukovodit' složno“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 14. července 2006, http://nvo.ng.ru/concepts/2006-07-14/4_upravlenie.html.

⁸⁴ Dále srov. Rossijskaja gosudarstvennaja programma razvitiija vooruženij na 2007–2015 gody, 26. října 2006, <http://http://www.minpromtorg.gov.ru>.

⁸⁵ de Haas, „Russia's Military Doctrine Development“, 26–27.

se vyrovnaly s moderním způsobem vedení války a současnými hrozbami, nebyla nakonec během Putinova prezidentství odpovídající opatření k této přeměně provedena. Navíc jak z výše uvedeného vyplývá, ruské politické vedení nebylo zcela rozhodnuto, jakým směrem by se vojenská reforma a modernizace měly ubírat, zdali by měly jít směrem k menší, konvenční, profesionální armádě západního vzoru, nebo zdali pokračovat ve velkých, ale zastaralých konvenčních silách spolu s modernizací jaderných sil strategického odstrašení, zdůrazňující zásadní postavení Ruska na mezinárodní scéně. Zatímco Sergej Ivanov v lednu 2006 prosazoval spíše moderní konvenční armádu, namísto jaderných zbraní, které vyžadovaly až 50 % vojenského rozpočtu, dal prezident Putin o dva měsíce později jasně najevo, že prioritou musí být modernizace jaderných zbraní.⁸⁶

Přehled zahraniční politiky Ruské federace a bezpečnostní vztahy

Jestliže na začátku prvního funkčního období a především po útocích z 11. září 2001 zvolil Vladimir Putin v zahraniční a bezpečnostní politice explicitně prozápadní orientaci, pak operace Irácká svoboda a události následující v průběhu druhého Putinova funkčního období vedly naopak k postupnému zhoršení vztahů mezi Ruskou federací a Západem, zejména USA a NATO. Tento posun ve vztazích se Západem byl během druhého funkčního období Putinova prezidentství následně doplněn modifikovanou vizí Ruska jako „asertivní velmoci“ (Great Power Assertiveness). Koncepce Ruska jako „asertivní velmoci“, kterou Vladimir Putin prosazoval v letech 2004 až 2008 s cílem uznání Ruska jako velmoci a upevnění multilateralismu v mezinárodních vztazích, se vyznačovala řadou rysů. Za prvé, Ruská federace v zahraniční a bezpečnostní politice vystupovala asertivněji vůči Západu, především USA a NATO. Za druhé, prioritou ruské zahraniční a bezpečnostní politiky se během druhého Putinova období stala oblast Společenství nezávislých států a spolupráce v rámci Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti⁸⁷ a Šanghajské organizace pro spolupráci.⁸⁸ Za třetí, s ohledem na ruské ekonomické a energetické zájmy prosazoval prezident Putin také spolupráci s EU a jejími vybranými státy. Za čtvrté, důležitým nástrojem zahraniční a v omezené míře i bezpečnostní politiky Moskvy se staly energetické zdroje. Následující

⁸⁶ Babakin, „Reorganizovat možno...“.

⁸⁷ OSKB vznikla v roce 2002 resp. 2003 transformací Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (SKB) v mezinárodní vojenskopolitickou organizaci pro oblast obrany a bezpečnosti. Jejími členy jsou Arménie, Bělorusko, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

⁸⁸ ŠOS vznikla z neformálního uskupení tzv. Šanghajské pětky a jejími členy jsou Čína, Rusko, Uzbekistán, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. V květnu 2003 byla přijata Charta ŠOS.

tabulka č. 3 přináší srovnání vizí Ruska jako pragmatické velmoci a jako asertivní velmoci, které Vladimir Putin obhajoval během dvou období ve funkci ruského prezidenta.

Tabulka 3: Koncepce Ruska jako pragmatické a asertivní velmoci za vlády Vladimira Putina

Hlavní cíle, nástroje a sledované koncepty	Rusko jako pragmatická velmoc během prvního období Putinova prezidentství	Rusko jako asertivní velmoc během druhého období Putinova prezidentství
Hlavní cíl	Rusko jako velmoc v západním světě	velmoc západního světa
Hlavní nástroje	protiteroristická spolupráce s Evropou a USA limitovaná integrace do světové ekonomiky ekonomická spolupráce se státy SNS	mutilateralismus mezi velmocemi Rusko jako energetická velmoc vlastní demokracie
Bezpečnost	problém s globálním terorismem a lokální konflikty	problém terorismu na Kavkaze
Ekonomika	zlepšení ekonomické a sociální situace země	zlepšení ekonomické a sociální situace země
Autonomie	nevmešování do vnitřních záležitostí Ruska	zvýšení schopnosti ovlivňovat mezinárodní otázky

Zdroj: Zpracováno dle Tsygankov, *Russia's Foreign Policy*, 138, 167, 183, 201.

Asertivní postoj Ruska vůči Západu byl obzvlášť patrný během 43. mnichovské konference o bezpečnostní politice dne 10. února 2007. Vladimir Putin tehdy obvinil Spojené státy a NATO ze snahy destabilizovat a podkopat mezinárodní bezpečnostní prostředí.⁸⁹ Ruský prezident v tomto ohledu označil za nežádoucí a nebezpečné úsilí Spojených států o unilateralismus a unipolární uspořádání světa: „Jsem toho názoru, že pro současný svět je jednopólový systém nejen nepřijatelný, ale i celkově nemožný,“ prohlásil Putin. „Jednostranné, často nelegitimní akce nerozřešily ani jeden problém. A nejen to: staly se původcem nových lidských tragédií a ohnisek napětí.“ Zároveň ruský prezident kritizoval plány Spojených států na rozmístování prvků systému protiraketové obrany v Evropě, které „rovněž nás nemohou nechávat v klidu“. Rozmístění amerického protiraketového obranného systému ve východní Evropě je podle Putina de facto vyhlášením války Rusku:

⁸⁹ Dále srov. Thom Shanker a Mark Landler, „Putin Says U.S. Is Undermining Global Stability“, *The New York Times*, 11. února 2007, http://www.nytimes.com/2007/02/11/world/europe/11munich.html?pagewanted=all&_r=0.

„Jakmile bude jednou protiraketový obranný systém umístěn, bude automaticky pracovat s celou jadernou kapacitou USA a bude nedílnou součástí americké jaderné kapacity.“ To podle Putina „naruší současné uspořádání mezinárodní bezpečnosti a přinutí Rusko pracovat na novém scénáři taktických jaderných zbraní, což je velmi nebezpečný vývoj situace“.⁹⁰

Vedle toho se Vladimir Putin velmi ostře postavil proti procesu rozšiřování NATO směrem k ruským hranicím. „Myslím si, že proces rozšiřování NATO nijak nesouvisí s modernizací samotné aliance, ani se zajištěním bezpečnosti v Evropě. Naopak, je to podstatný provokační faktor, snižující úroveň vzájemné důvěry. Máme právo položit otevřenou otázku: proti komu je namířeno toto rozšiřování?“⁹¹ Ruský prezident pak v této souvislosti upozornil na opakované porušení garancí, které tehdejší SSSR na začátku 90. let minulého století dostal od Západu. „Chtěl bych citovat z projevu generálního tajemníka NATO pana Wörnera z Bruselu dne 17. května 1990. Řekl tehdy: ‚Již samotný fakt, že jsme připraveni nerozmísťovat vojska NATO za hranicemi území NSR, dává Sovětskému svazu pevné záruky bezpečnosti.‘ Kde jsou tyto záruky?“⁹²

Konfrontační tón mezi Ruskem a Západem pokračoval i v posledních měsících Putinova funkčního období, což se následně promítlo i do nového dokumentu ruského ministerstva zahraničních věcí s názvem Přehled zahraniční politiky Ruské federace, který prezident Putin schválil dne 27. března 2007.⁹³ Zároveň nový dokument potvrdil kontinuitu hlavních znaků ruské zahraniční a bezpečnostní politiky z pohledu bezpečnostní kultury během Putinova prvního funkčního období a jako důležitý prvek zahraniční a bezpečnostní politiky zdůraznil používání energetiky jako mocenského nástroje.

Přehled na jednu stranu konstatoval výrazné posílení mezinárodních pozic Ruska, které se jako „globální velmoc nejen účastní realizace mezinárodní agendy, ale tuto agendu také formuluje, což je výsledkem nově získané zahraničněpolitické nezávislosti Ruské federace“.⁹⁴ Na druhou stranu ale kritizoval „snahy některých

⁹⁰ „Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy“, *The Washington Post*, 12. února 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>.

⁹¹ Dále srov. Shanker a Landler, „Putin Says U.S. Is Undermining Global Stability“.

⁹² „Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy“; srov. také Velvyslanectví Ruské federace v České republice, „Projev V. V. Putina a odpovědi na otázky na 43. mnichovské konferenci o bezpečnostní politice“, Mnichov, 10. února 2007, http://www.czech.mid.ru/old/cz/inf_01.html.

⁹³ Dále srov. Obzor vnější politiky Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 27. března 2007.

⁹⁴ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 22.

států o unilaterální rozdělení světa a prosazování jejich bezpečnostního modelu a politického systému současně při ignorování historických, kulturních, náboženských a jiných specifík zbytku světa“.⁹⁵ Podle ruské diplomacie přitom „mýtus unipolárního světa definitivně ztroskotal válkou v Iráku v roce 2003 a ukázal se jako neefektivní, proto Ruská federace ve své zahraniční a bezpečnostní politice podporuje multilaterální diplomacii, především v rámci OSN a G8, které Ruské federaci umožňují prosazovat multilaterální principy v mezinárodních vztazích“.⁹⁶

Jako bezpečnostní hrozby multipolárního světa a tím i vnější hrozby pro národní bezpečnost Ruska viděl dokument především v „mezinárodním/globálním terorismu, extremismu, regionálních konfliktech, v možném uznání nezávislosti Kosova jako nebezpečném precedentu, ale také v neúspěchu USA a NATO v Afghánistánu, který může způsobit destabilizující vlnu v Evropě a postsovětském prostoru“. Zvláštní pozornost věnuje dokument v tomto ohledu Spojeným státům a NATO, vůči kterým Ruská federace zastává protichůdný postoj.⁹⁷

Na jednu stranu přehled uznal potřebu Ruské federace rozvíjet stabilní vztahy s USA a vyjmenoval oblasti, ve kterých bude nezbytná vzájemná spolupráce, například „jednání o nové rusko-americké odzbrojovací dohodě START či boj proti globálnímu terorismu a proliferaci zbraní hromadného ničení“. Na druhou stranu podle dokumentu považovalo Rusko „unilaterální politiku USA a některá jejich rozhodnutí, zejména odstoupení od smlouvy ABM v roce 2002, rozmístění amerických vojáků v Rumunsku a Bulharsku nebo využívání OBSE jako unilaterálního nástroje k zajištění vlastních bezpečnostních cílů, za možnou hrozbu národní bezpečnosti a především za faktor, který zhoršuje jejich vzájemné vztahy“.⁹⁸ Zájmová divergence se projevila také v oblasti postsovětského prostoru, kde Rusko obvinilo Spojené státy z podpory tzv. barevných revolucí, revoluce růží v Gruzii (2003), oranžové revoluce na Ukrajině (2004) a tulipánové revoluce v Kyrgyzstánu (2005), které s výjimkou poslední jmenovaného státu měly za následek nastolení prozápadní vlády v dané zemi.⁹⁹

Rusko protestovalo proti těmto barevným revolucím a jejich podpoře ze strany Západu přinejmenším ze dvou hlavních důvodů. Za prvé, Rusko se obávalo možného rozšíření této vlny protestů na vlastní území, která by ve svém důsledku

⁹⁵ Ibid, 22.

⁹⁶ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ingmar Oldbeerg, „Foreign policy priorities under Putin. A tour d'horizon“, in *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin*, ed. Jakob Hedenskog, et al. (London and New York, Routledge 2006), 39–44.

mohla vyvolat nesouhlas či aktivní odpor ruských obyvatel s tehdejší politikou Vladimira Putina. Za druhé, Ruská federace vnímala změny režimů v těchto zemích jako nežádoucí, a to s ohledem na protiruský postoj, který následně Ukrajina a Gruzie zaujaly. Zároveň Rusko nevidělo v angažovanosti Washingtonu v revoluci růží a oranžové revoluci podporu demokracie, ale snahu o posílení amerického vlivu na úkor oslabení politických a ekonomických zájmů Ruské federace v těchto zemích.¹⁰⁰

Podobně ambivalentní postoj mělo Rusko podle dokumentu také vůči NATO. To na jednu stranu zaujímá „zvláštní místo v ruské zahraniční politice a Ruská federace prosazuje spolupráci s NATO v rámci stálé Rady NATO-Rusko, založené na summitu v Římě v roce 2002“.¹⁰¹ Zároveň s tím by podle přehledu měly Rusko a NATO spolupracovat při řešení bezpečnostních otázek a společně čelit bezpečnostním hrozbám, jako je globální terorismus a regionální konflikty. Na druhou stranu se Moskva cítila ohrožena rozšiřováním NATO v letech 1999 až 2004 směrem k ruským hranicím, posilováním vojenské přítomnosti NATO v Evropě, ofenzivní vojenskou doktrínou NATO a schopností NATO vojensky zasahovat i mimo vlastní obrannou oblast.¹⁰²

Zatímco u první vlny rozšiřování NATO v roce 1999 se Rusko omezilo pouze na protesty, v případě druhé vlny v roce 2004 došlo ke konfrontaci. Za prvé, Rusko i přes intenzivní výzvy západních států odmítlo stáhnout své „mírové“ jednotky z Podněstří v Moldavsku a gruzínských separatistických oblastí Jižní Osetie a Abcházie. Přítomnost ruských jednotek společně se zasahováním do tzv. zamrzlých konfliktů v těchto oblastech dávají Rusku důležité páky vlivu nad svými sousedy. Za druhé, rozšíření Aliance o tři pobaltské státy a především zahájení politického vyjednávání o možném přijetí Ukrajiny a Gruzie za členy NATO, které Rusko ze svého pohledu vnímalo jako vážnou hrozbu národní bezpečnosti, v očích Moskvy ještě více potvrdilo nutnost zachování vlastní vojenské přítomnosti a angažovanosti v těchto oblastech.

Další konfliktní otázkou ve vztazích mezi Ruskou federací a Západem bylo podle dokumentu „rozhodnutí Spojených států o vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě“,¹⁰³ o níž USA uvažovaly již od roku 2002 a jejíž hlavní komponenty měly být umístěny v České republice (radar) a Polsku (rakety). I když Spojené státy od počátku tvrdily, že protiraketový systém má chránit Evropu

¹⁰⁰ Dále srov. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politic* (Roman & Littlefield, 2009).

¹⁰¹ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

¹⁰² K tomu srov. Haas, de *Russia's Foreign Security Policy*, 22.

¹⁰³ Obzor vnešnej politiki Rossijskoj Federacii.

a USA proti balistickým střelám z Íránu, ruský prezident Putin zpochybnil, že by základny byly potřebné, protože „žádná ze zemí, kterých se USA obávají, nemá rakety, které by mohly ohrozit Západ. I hypotetické úvahy, že by je mohli mít například Severokorejci, zjevně odporují zákonům balistiky.“¹⁰⁴ Rusko následně plán Spojených států na vybudování protiraketové základny ve střední Evropě ostře odsoudilo s obavou, že protiraketový systém bude namířen přímo proti jeho jaderným zbraním s cílem snížit význam jaderného odstrašování. V tomto kontextu pak prezident Putin, ale i ruský ministr obrany Ivanov opakovaně varovali USA, že pokud americké základny ve střední Evropě vzniknou, Ruská federace je nenechá bez odpovědi.¹⁰⁵ Ještě dál šel prezident Vladimir Putin v květnu 2007, když pohrozil namířením ruských mezikontinentálních balistických střel Topol na Evropu. Možnost rozmístění ruských raket, tentokrát operačně-taktických balistických raket Iskander v Kaliningradské oblasti na západě Ruska, v odpovědi na protiraketovou obranu USA zopakoval v lednu 2008 také ruský generál Vladimir Šamanov.¹⁰⁶

Zároveň jako odpověď na plán Spojených států na vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě a rozšiřování NATO směrem na východ, ale také z důvodu odmítnutí NATO a dalších států ratifikovat Dohodu o adaptaci Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1999, se Ruská federace rozhodla v červenci 2007 od této smlouvy, která je považována za základní kámen evropské bezpečnosti po konci studené války, odstoupit. Touto unilaterální akcí Ruská federace jasně demonstrovala svoji nezávislou deliberující pozici a zvýšenou asertivitu vůči Západu, která korespondovala se zhoršováním vzájemných vztahů.

Jako prioritní oblast pro spolupráci zmínil přehled zahraniční politiky z roku 2007 na prvním místě Společenství nezávislých států a celý postsovětský prostor, který Ruská federace považuje za sféru svého strategického zájmu a vlivu. Z hlediska bezpečnostního prosazoval Vladimir Putin v rámci SNS spolupráci s členy Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti, kterou vnímal jako protíváhu NATO. Zároveň ruský prezident podporoval součinnost Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti s Šanghajskou organizací pro spolupráci v otázkách

¹⁰⁴ „Putin: Základny vyprovokují závody ve zbrojení“, *iDNES*, 10. února. 2007, http://zpravy.idnes.cz/putin-zakladny-vyprovokuji-zavody-ve-zbrojeni-f5i-/zahranicni.aspx?c=A070210_144247_zahranicni_tha.

¹⁰⁵ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 65.

¹⁰⁶ Dále srov. Lukáš Tichý, „Zahranicní politika Dmitrije Medveděva a vztahy s NATO“, in *Globální bezpečnost v Obamově éře*, eds. Oldřich Bureš a Tomáš Šmíd (Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2010), 212, <http://www.mup.cz/cz/download/sbornik-globalni-bezpecnost-v-obamove-ere.pdf>.

zajištění regionální a mezinárodní bezpečnosti a stability, boje proti terorismu a organizovanému zločinu.¹⁰⁷

S ohledem na ekonomické zájmy považoval přehled zahraniční politiky za další prioritní oblast prostor EU a především bilaterální vztahy s některými jejími státy (zejména Francií, SRN, Itálií a Španělskem). Přestože Rusko spolupracuje s EU i v bezpečnostní oblasti, jako je boj proti mezinárodnímu terorismu či řešení tzv. zamrzlých konfliktů, představuje EU pro Rusko spíše než bezpečnostního aktéra klíčového obchodního partnera. Členské státy jsou hlavními odběrateli ruských energetických surovin a evropský trh představuje nejdůležitější zdroj finančních příjmů Ruska z prodeje těchto komodit.

Ve snaze posílit pozici na energetickém trhu EU zahájila ruská energetická společnost Gazprom jednání se svými německými resp. italskými partnery o vybudování dvou nových plynovodů (Nord Stream a South Stream),¹⁰⁸ které měly přivádět zemní plyn přímo k evropským spotřebitelům a snížit ruskou závislost na tranzitních zemích. Oba projekty jsou založeny na bilaterální, nikoliv na unijní úrovni, což odpovídá ruské energetické strategii narušovat potenciální jednotnou energetickou politiku EU bilaterálními dohodami. Tato politika nachází pochopení u řady velkých spotřebitelů (jako je Itálie nebo Německo). Úspěšná realizace ruských plynovodních projektů ovšem může vážně zvýšit závislost členských států na ruském plynu a tím i zranitelnost EU.¹⁰⁹

Na druhou stranu ani vztahy Moskvy s EU nejsou neproblematické. Spornou otázkou ve vzájemných vztazích se na konci prezidentského období Vladimira Putina staly energetické krize Ruska s Ukrajinou v roce 2006 a s Běloruskem v roce 2007. V obou případech došlo následkem těchto sporů k přerušování dodávek plynu resp. ropy a tím i k ohrožení energetické bezpečnosti EU. Zároveň obě energetické krize poškodily z pohledu Evropské unie důvěryhodnost Ruska jako spolehlivého partnera a stabilního dodavatele.¹¹⁰

¹⁰⁷ Dále srov. Obzor vnější politiky Rossijskoj Federacii.

¹⁰⁸ Plynovod Nord Stream vede z ruského Vyborgu do německého Greifswaldu a prochází výlučnými ekonomickými zónami Ruska, Finska, Švédska, Dánska a Německa. Jeho první větev o kapacitě 27,5 miliard metrů krychlových plynu ročně byla spuštěna v listopadu 2011. Druhá linie o stejné kapacitě byla spuštěna v říjnu roku 2012. Plynovod South Stream, jehož výstavba byla zahájena koncem roku 2012, povede z Ruska po dně Černého moře do Bulharska s jednou větví pokračující do Řecka a Itálie a s druhou větví vedoucí přes Srbsko, Rumunsko a Maďarsko do Rakouska, kde by se měla napojovat na plynovody do západní Evropy. Původní kapacita 31 miliard metrů krychlových plynu ročně byla navýšena až na 63 miliard metrů krychlových plynu ročně.

¹⁰⁹ Petr Binhac a Lukáš Tichý, *Energetická bezpečnost ČR a budoucnost energetické politiky EU* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011), 60–63.

¹¹⁰ Lukáš Tichý, „Energie a bezpečnost jejich dodávek ve vztazích EU a Ruska“, *Mezinárodní politika* 32, č. 8, (2008): 26–27.

Energetika se během druhého Putinova funkčního období, v důsledku prudkého zvýšení cen ropy a zemního plynu a nárůstu energetické spotřeby ve světě, stala důležitým ekonomickým, ale i politickým nástrojem prosazování vlivu a zájmů Moskvy. Energetika je tak v kruhu ruských vládnoucích elit vnímána nejen z hlediska zajištění ekonomického růstu, ale také jako základní prvek širšího pojmu národní bezpečnosti země, protože vývoz energetických surovin a příjmy z vývozu jsou hlavním impulsem pro rozvoj ruské ekonomiky a státu. Tento přístup k energetice se pak projevuje na charakteru ruské energetické politiky, která jako hlavní nástroj zajištění energetické bezpečnosti je založena na třech kritériích.¹¹¹

První se týká geopolitické vize Ruska jako vyspělého dodavatele energetických surovin. Druhé kritérium jasně odkazuje na komoditizaci energetických vztahů. Třetí kritérium se zaměřuje na vztahy v oblasti energetiky jako nejefektivnější prostředek politického nátlaku na mezinárodní scéně a jako nástroj vyjednávání o nové bezpečnostní architektuře s cílem zabránit rozšiřování cizího vlivu na ruských hranicích.¹¹² Zároveň energetická politika Ruské federace je řízena dvěma do značné míry vzájemně si odporujícími faktory, které oscilují mezi představou dosažení maximálního zisku z prodeje energetických surovin na lukrativní energetické trhy a užíváním energetiky k získání dominantního ekonomického a politického postavení ve světě.

Ruský odborník na ruskou energetickou politiku Vladimir Milov současně uvádí čtyři základní scénáře prosazování energetiky jako nástroje zahraniční politiky. Jejich účelem je za prvé využívání energetické závislosti k dosažení určitých politických cílů vůči státům, které nakupují ruský zemní plyn a ropu; za druhé využití potenciální příležitosti budoucí expanze dodávek energetických surovin prostřednictvím nových produktovodů k podpoře zájmů Ruska v zahraničí; za třetí zapojení investorů a energetických firem ze zemí závislých na dovozu energie k účasti na správě projektů těžby ropy a zemního plynu nebo rozvoji ruských energetických rezerv za účelem podpory bilaterálních vztahů s těmito zeměmi; a za čtvrté získání kontroly nad subjekty zajišťujícími import ropy a plynu v dané zemi a nad klíčovými energetickými společnostmi, které na svém území spravují sítě ropovodů a plynovodů, k dosažení ekonomických a politických cílů.¹¹³ Na

¹¹¹ Binhack a Tichý, *Energetická bezpečnost ČR*, 48.

¹¹² *Ibid.*, 48.

¹¹³ První a čtvrtý scénář je primárně praktikován v politice proti zemím bývalého Sovětského svazu. Naproti tomu druhý a třetí scénář se zaměřuje zejména na vztahy mezi Ruskou federací a vybranými státy Evropské unie, například Francií či Německem. Dále srov. Vladimir Milov, *The Use of Energy as a Political Tool* (Brussels: EU-Russia Centre Review, 2006), <http://eu-russiacentre.org>.

druhou stranu si je třeba uvědomit, že energetika je dosti hrubá a v mnoha případech neefektivní zbraň, kterou je složité přesně zacílit, a strana-iniciátor může sobě způsobit nemenší škody (ne-li větší) než straně, proti níž se využije.

Jak vyplývá z dokumentu s názvem Energetická strategie Ruské federace do roku 2030, uveřejněného v listopadu 2009, mezi hlavní cíle ruské energetické politiky pak náleží jednak využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky, jednak upevnění přítomnosti a podpora intenzivního pronikání ruských energetických subjektů na stávající a nové energetické trhy druhých zemí a v neposlední řadě také snaha o diverzifikaci odběratelů energetických surovin.¹¹⁴ V tomto ohledu se pak energie nejméně ze dvou důvodů stala vitálním bezpečnostním aspektem. Za prvé jako nástroj moci, protože energetické zdroje zvýšily mezinárodní pozici Ruské federace, a za druhé jako hrozba, neboť státy, které nedisponují energetickými surovinami, se je mohou pokusit důrazně získat od Ruska nebo jiného státu.¹¹⁵ V případě Ruska se energetika stala součástí zahraniční a bezpečnostní politiky a zároveň byla v jistém ohledu považována za podpůrný vojenský nástroj k prosazování vlivu a zájmů Moskvy ve světě.¹¹⁶

Ruská strategie rozvoje do roku 2020

Bezpečnostními, vojenskými a dalšími mezinárodními otázkami se na začátku února 2008 Vladimir Putin krátce zabýval v jednom ze svých posledních vystoupení s názvem Ruská strategie rozvoje do roku 2020. Ve svém projevu ruský prezident zopakoval znepokojení Ruské federace nad rozmístováním amerických vojenských jednotek ve východní Evropě a rozšiřováním NATO, ale také obavy z plánu Spojených států na výstavbu protiraketové obrany a odmítnutí NATO a dalších států ratifikovat Dohodu o adaptaci smlouvy CFE. V reakci na tyto hrozby pak ruský prezident zdůraznil význam chystané vojenské reformy a modernizace ozbrojených sil včetně vývoje nových typů zbraní, které společně s novou strategií pro rozvoj ozbrojených sil Ruské federace do roku 2020 přispějí k posílení ruské národní bezpečnosti.¹¹⁷

¹¹⁴ K tomu dále srov. Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 g. Ministerstvo promyšlenosti i torgovli Rossijskoj Federacii, listopad 2009, <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>.

¹¹⁵ Binhack a Tichý, *Energetická bezpečnost ČR*, 48.

¹¹⁶ K tomu srov. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 66.

¹¹⁷ Vladimir, V. Putin, „Speech at Expanded Meeting of the State Council on Russia's Development Strategy through to 2020“. The Kremlin, Moscow, 8. února 2008.

Rusko-gruzínský konflikt

Vzájemná konfrontace mezi Ruskem a Západem, střídaná občasnou kooperací zmíněnou na několika místech v Koncepci zahraniční politiky Ruské federace z července 2008,¹¹⁸ pokračovala i na začátku volebního období nového ruského prezidenta Dmitrije Medveděva (2008–2012). Zdroje konfliktu v prvních měsících Medveděvova prezidentství, během něž Vladimir Putin coby premiér měl i nadále zcela rozhodující vliv na ruskou zahraniční a bezpečnostní politiku, byly nejméně dva.

Prvním byla americká protiraketová obrana ve střední Evropě. Po podpisu dohody mezi USA a Českou republikou o umístění radarové základny a dohody mezi USA a Polskem o rozmístění raketového systému na území těchto států dne 7. července 2008 reagovalo Rusko další odvetnou akcí vojenského charakteru v podobě rozmístění mobilních raketových systémů Iskander-M v Kaliningradu.¹¹⁹ Druhým sporným tématem byl vývoj situace kolem územního uspořádání Svazové republiky Jugoslávie respektive od roku 2006 v Republice Srbsko po skončení operace Spojenecká síla, který v následujících letech intenzivně směřoval k možnému odtržení Kosova od Srbska. Rusko se k plánu na vyhlášení nezávislosti Kosova od počátku stavělo velice kriticky a opakovaně varovalo před vytvořením nebezpečného precedentu, který by mohl vést ke spuštění dominového efektu separatistických hnutí v přibližně 200 regionech světa, včetně Čečenska. Přestože Moskva v prosinci 2007 blokovala rozhodnutí o odtržení Kosova na půdě Rady bezpečnosti OSN a pohrozila podporou separatistických režimů v Podněstří (Moldavsko) a v Jižní Osetii a Abcházii (Gruzie), dne 18. února 2008 došlo k vyhlášení nezávislosti Kosova na Srbsku a k uznání nově vzniklého státu ze strany USA a některých členských zemí EU.¹²⁰ Svého vrcholu pak spor dosáhl v srpnu 2008 v souvislosti s rusko-gruzínským konfliktem (7. až 12. srpna 2008), po kterém následovalo oslabení a ochlazení vztahů mezi Ruskem a Západem.

Právě ve vyhlášení nezávislosti Kosova a jeho uznání některými západními státy, ale také v unilaterální politice Spojených států a jejich angažovanosti v barevných revolucích v Gruzii a na Ukrajině, v rozšíření NATO k ruským hranicím

¹¹⁸ Dále k tomu srov. Koncepcija vnešej politiky Rossijskoj Federacii. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii, 12. července 2008.

¹¹⁹ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 124–25.

¹²⁰ Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 252.

a především v přípravách na možné přistoupení Gruzie a Ukrajiny do NATO¹²¹ spatřuje de Haas hlavní záminku k vojenským přípravám na konflikt s Gruzii, které podle něj začaly nejpozději na jaře roku 2008. Tomu nasvědčuje jednak rozhodnutí Moskvy z dubna 2008 o navýšení dalšího počtu ruských „mírových“ jednotek v Abcházii, jednak vojenské cvičení „Kavkaz 2008“. To v červenci 2008 poblíž gruzínských hranic prováděly vojenské jednotky 58. armády (přibližně se jej účastnilo 8 000 ruských vojáků se 700 bojovými vozidly a 30 letadly) s cílem prověřit koordinaci velení severokavkazského vojenského okruhu a připravit armádu na možnou intervenci do Abcházie a Jižní Osetie. Stupňující přípravy ruské armády několik měsíců před vojenským konfliktem s Gruzii pak vysvětlují rychlost, s jakou byla Ruská federace schopna nejen odrazit vpád gruzínských jednotek do Jižní Osetie, ale současně i vést pozemní, námořní a letecké operace proti gruzínské armádě.¹²²

Vlastní konflikt začal dne 7. srpna 2008, když gruzínské jednotky nejprve napadly separatistický region Jižní Osetie, který společně s Abcházíí považovala Gruzie za integrální součást území. Následující den na gruzínský krok reagovala Ruská federace rozsáhlou vojenskou operací do Jižní Osetie v podobě vyslání jednotek 58. armádního sboru dislokovaných v Severní Osetii pod záminkou ochrany civilního obyvatelstva žijícího na území gruzínských separatistických regionů.¹²³ Ještě týž den, tj. 8. srpna, zahájily ruské letouny nálety na vojenské cíle a klíčovou infrastrukturu v Gruzii a pokračovaly v leteckých útocích na vojenské základny poblíž měst Tbilisi a Gori. Vedle toho se ruská tanková vojska přiblížila k jihoosetské metropoli Cchinvali a zahájila útok na gruzínské jednotky ve městě, které po těžkých bojích ruské síly obsadily.¹²⁴ Na následnou gruzínskou žádost o příměří

¹²¹ Případně členství Gruzie v NATO označilo Rusko opakovaně za hrozbu vlastní bezpečnosti. Rusko se totiž obávalo dominového efektu, kdy po Gruzii by se mohly dalšími členy NATO stát také zbývající země severního Kavkazu, případně i ostatní státy bývalého Sovětského svazu. Ruské federaci se v tomto ohledu nelíbila ani zvýšená aktivita USA, NATO a EU v oblasti severního Kavkazu, kterou vnímala jako pokus Západu o snížení ruského vlivu v regionu jejího strategického zájmu. V neposlední řadě Ruská federace ostře odsoudila uznání nezávislosti Kosova ze strany Západu v únoru 2008, které do budoucna označila za nebezpečný precedent. Dále k tomu srov. Bertil Nygren, „Russia and Georgia – From Confrontation to War: What is Next?“ in Russian Foreign Policy in the 21st Century, ed. Robert, E. Kanet (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 101–20.

¹²² de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 147–48.

¹²³ Dále srov. Viktor Mjasnikov, „Dnevnik vojny: razmyšlenija online“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 15. srpna 2008; srov. také Šamil M. Jenikejef, *The Georgia-Russia Standoff and the Future of Caspian and Central Asian Energy Supplies* (Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2008), 2.

¹²⁴ Dále k tomu srov. Roy Allison, „The Russian case for military intervention in Georgia: international law, norms and political calculation“, *European Security* 18, č. 2 (2009), 178–80.

Rusko nijak nereagovalo a ruské jednotky zahájily z území Abcházie invazi do gruzínského vnitrozemí, obsadily město Zugdidi a následně i vojenskou základnu s letištěm v Senaki. Ruské síly překročily rovněž hranice Jižní Osetie a postupně obsadily město Gori a další města, aby obklíčily hlavní město Tbilisi.¹²⁵

Dne 12. srpna 2008 pak prezident Dmitrij Medveděv sdělil, že ukončuje vojenské operace ruské armády v Gruzii,¹²⁶ a o čtyři dny později podepsal dohodu o příměří a oznámil připravenost jednat o šesti bodech mírového plánu, které navrhl francouzský prezident Nicolas Sarkozy. O deset dní později, dne 26. srpna 2008, pak Medveděv podepsal výnos uznávající nezávislost Jižní Osetie a Abcházie.¹²⁷

Z pohledu prvního definovaného kritéria bezpečnostní kultury, tj. přístupu k ostatním aktérům, byl pětidenní konflikt mezi Ruskou federací a Gruzii jednoznačně veden unilaterálním rozhodnutím Ruska o zahájení vojenského konfliktu s Gruzii. Znaky unilateralismu, tj. prosazování vlastních zájmů bez ohledu na názory jiných států a mezinárodních organizací, lze spatřovat i v motivech, které přiměly Rusko k vojenskému konfliktu. Podle de Haase hlavními politickými a strategickými cíli, které ruské vojenské operace vůči Gruzii sledovaly, bylo jednak zabránit gruzínským politickým činitelům, aby znovu ovládly separatistické regiony Jižní Osetie a Abcházie, a dosáhnout změny režimu v Gruzii odstraněním prezidenta Michaila Saakašviliho, jednak zabránit Gruzii a Ukrajině ve vstupu do NATO a zničit gruzínskou vojenskou sílu.¹²⁸

Pokud jde o další definiční znak, týkající se preferovaných nástrojů při nasazování ozbrojených sil, ruské jednotky v případě konfliktu nepodnikly preemptivní vojenský úder, ale zvolily preventivní postup. Moskva zahájila útok proti gruzínským ozbrojeným silám až poté, co prezident Michail Saakašvili nařídil gruzínské armádě zahájit vojenskou intervenci do Jižní Osetie.¹²⁹ Následně došlo k otevření druhé fronty v Abcházii a vytlačení gruzínských vojenských jednotek

¹²⁵ Ibid. Viz také Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 260.

¹²⁶ Přestože ruský prezident Dmitrij Medveděv již dne 12. srpna 2008 prohlásil, že nařídil ozbrojeným silám ukončit vojenské operace v Gruzii a gruzínská vláda již předtím dne 10. srpna jednostranně vyhlásila příměří, pokračovaly vojenské operace ruských jednotek na území Gruzie i po 16. srpnu, kdy D. Medveděv pod mezinárodním tlakem podepsal dohodu o příměří. Zároveň, i když ruský ministr obrany Anatolij Serďukov dne 22. srpna 2008 oznámil, že Rusko dokončilo stahování své invazní armády z Gruzie, ruské vojenské jednotky odešly z Gruzie definitivně až na přelomu srpna a září 2008.

¹²⁷ Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 186.

¹²⁸ de Haas, *Russia's Foreign Security Policy*, 149.

¹²⁹ Lukáš Tichý, „Jaderné odstrašení i spolupráce? (Ruská bezpečnostní a zahraniční politika 2008–2012)“, *Vojenské rozhledy* 21, č. 4 (2012): 163.

z obou separatistických regionů. Na druhou stranu ruská armáda podnikla řadu vojenských operací na území samotné Gruzie.¹³⁰

Stejně tak, co se týče uplatňovaného přístupu, ze strany Ruska nebyly naplněny všechny charakteristické znaky militarismu. První charakteristický rys militarismu, tj. spoléhání na vojenské nástroje, které dostaly jednoznačnou přednost před politickým vyjednáváním či stupňováním diplomatického a ekonomického nátlaku, byl v případě rusko-gruzínského konfliktu určitě splněn. Oproti tomu jako sporný se jeví druhý rys militarismu v podobě vojenského úderu proti vyti-povanému státu, tj. Gruzii. Vojenský útok Ruska sice byl namířen proti Gruzii a její vojenské síle, ale hlavním cílem bylo spíše než obsazení samotné Gruzie především svrhnout tehdejší proevropskou vládu, která měla namířeno do evropských a severoatlantických struktur. V případě rusko-gruzínského konfliktu pak nebyl naplněn ani třetí rys, tj. zdůrazňování vojenské dimenze bezpečnostních hrozeb na úkor dimenzí nevojenských a čtvrtý rys militarismu, kdy Gruzie nebyla označena za vážnou vojenskou hrozbu Ruska. V neposlední řadě rusko-gruzínský konflikt nebyl ze strany Ruska spuštěn pod vojenským tlakem. Ke konfliktu nedošlo tak, že by politické vedení, v tomto případě zejména ruský prezident případně vláda, podlehly nátlaku vojáků a nechaly si vnutit jejich názory a řešení. Bylo tomu přesně naopak – přípravy a samotný vojenský konflikt s Gruzii byly realizovány spíše na základě rozhodnutí ruského prezidenta Medveděva, premiéra Putina a užšího politického vedení Ruska pod vlivem tzv. *siloviki*.

Závěr

Během dvou volebních období Vladimira Putina ve funkci ruského prezidenta se zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v kontextu bezpečnostní kultury vyznačovala třemi charakteristickými rysy: za prvé, prosazováním multilateralismu a multipolárního uspořádání světa; za druhé, zveličováním hrozeb národní bezpečnosti; a za třetí, zdůrazňováním možnosti využívání jaderného odstrašování a další modernizací jaderných zbraní. Specifickým prvkem pak bylo užívání energetiky jako politického nástroje.

Vladimir Putin, podobně jako bývalý ministr zahraničí Jevgenij Primakov, prosazoval ve své zahraniční a bezpečnostní politice vizi multipolárního uspořádání světa, kde Rusko jako velmoc, nejdříve „pragmatická“ a poté „asertivní“, bude jedním z jeho hlavních polů mezinárodních bezpečnostních vztahů. Na

¹³⁰ Anatolij Cyganok, „Uroki pjatidnevnoj vojny v Zakavkaz'je“, *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 29. srpna 2008.

rozdíle od Primakova viděl v duchu pragmatismu Putin v multipolárním světě příležitost k rozvíjení vzájemně výhodné spolupráce se západními státy a možnost širší integrace do světové ekonomiky, na jejímž základě mělo dojít ke zlepšení ekonomické situace Ruska. Zároveň k posílení mezinárodního postavení a vlivu Ruska ve světě podporoval Putin multilaterální spolupráci a řešení bezpečnostních otázek v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a především na půdě Rady bezpečnosti OSN, kde má Rusko právo veta. Příkladem praktické implementace nové vize národního zájmu byla série politických rozhodnutí ruského prezidenta po teroristických útocích z 11. září 2001. Rusko se nejprve připojilo k protiteroristické koalici a zároveň Putin podpořil vojenskou intervenci v Afghánistánu.

S ruskou politikou multilateralismu nekorespondovalo unilaterální rozhodnutí amerického prezidenta George W. Bushe na konci roku 2002 o vojenském zásahu proti režimu Saddáma Husajna a následná válka v Iráku v březnu 2003, kterou Rusko, společně s Německem a Francií, jednoznačně odsoudilo. Vladimír Putin spatřoval v unilaterálním Spojených států pokusy o oslabení multipolárního světa a především snahu snížit politickou, ekonomickou a vojenskou pozici Ruska ve světě. Vztahy mezi Spojenými státy a Ruskem se ještě více zhoršily během druhého Putinova funkčního období v souvislosti se stupňujícím se plánem prezidenta Bushe na vybudování protiraketové obrany ve střední Evropě, kterou Moskva považovala za vážné ohrožení národní bezpečnosti. Vedle toho prezident Putin několikrát zdůraznil, že se Ruská federace cítí být ohrožena užitím vojenské síly NATO za hranicemi obranného působení, budováním jeho vojenských základen a především rozšiřováním NATO o nové členy směrem na východ.

K zajištění bezpečnosti státu a obraně ekonomických a politických zájmů si podle ministra obrany Ivanova a prezidenta Putina vyhrazuje Ruská federace, po vzoru Spojených států, právo použít preemptivního vojenského útoku. Zároveň jako hlavní nástroj ochrany Ruska při zajištění národní bezpečnosti zůstávají především jaderné zbraně. Jak vojenská doktrína, tak koncepce národní bezpečnosti z roku 2000 povolují užití jaderných zbraní za účelem odražení konvenčního útoku a jako prostředek obrany proti vojenské agresi vůči Ruské federaci a jejím spojencům, v případě, že všechna ostatní protiopatření selžou. Navíc Rusko si ponechává právo prvního použití jaderných zbraní.

V neposlední řadě podle bílé knihy obrany z roku 2003 a především státního programu rozvoje zbrojení pro rok 2015 mělo být Rusko do budoucna vybaveno moderními jadernými zbraněmi, které společně s jaderným odstrašováním mají zdůraznit výsadní postavení Ruska na mezinárodní scéně.

Koncept jaderného odstrašování se především v posledních letech druhého funkčního období Vladimira Putina stal významným prostředkem zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace vůči rozhodnutí Spojených států umístit v České republice radar a v Polsku desítku antiraket, kdy Rusko opakovaně pohrozilo namířením svých raket na Evropu.

Významným a do značné míry specifickým nástrojem ruské zahraniční a bezpečnostní politiky se stalo užívání energetických zdrojů k prosazování vlivu a zájmů Ruské federace v zahraničí, především v prostoru bývalého Sovětského svazu. Motivů, které vedou Rusko k využívání energetických zdrojů, existuje několik. Za prvé je to snaha o získání lepší ceny za dodávky ropy a plynu. Za druhé je to úsilí o ovládnutí distribuční infrastruktury druhých zemí. Za třetí sem patří snaha o omezení autonomie a sféry zahraniční politiky sousedních států. Za čtvrté je to úsilí o potrestání dané země za nelояlnost vůči Moskvě. Důkazem ruského užívání energetických surovin jako politického nástroje vůči konkrétnímu státu byly dvě energetické krize v roce 2006 a 2007, které poškodily vztahy s EU. Stejně tak Ruská federace využila energetických surovin v posledních několika letech vůči Lotyšsku, Gruzii, Moldavsku a dalším zemím bývalého Sovětského svazu.¹³¹

Tyto znaky bezpečnostní kultury resp. zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace z velké části převzal během svého funkčního období také nový ruský prezident Dmitrij Medveděv, kterého si za svého nástupce vybral Vladimir Putin. Na rozdíl od Putina, který se v počátcích svého prezidentského období, v porovnání se svým předchůdcem Borisem Jelcinem, snažil o přebudování a zlepšení vztahů se Západem, na začátku funkčního období nového prezidenta Medveděva pokračovalo zhoršování vztahů se Západem, které bylo dále umocněno v důsledku rusko-gruzínského konfliktu ze srpna 2008. Tabulka č. 4 srovnává prezidentské období Vladimira Putina s končícím obdobím prezidentství Borise Jelcina a začínajícím funkčním obdobím prezidenta Dmitrije Medveděva z pohledu shodných a rozdílných rysů zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace v kontextu bezpečnostní kultury.

¹³¹ Podle švédského odborníka na ruskou energetickou politiku Roberta Larssona, po roce 1992 z 55 hrozeb, že Rusko přeruší dodávky nebo že upraví ceny, jen 11 případů nemělo žádné politické pozadí. Srov. Robert Larsson, *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier* (FOI Swedish Defence Research Agency, 2006), 262–63, http://www.foi.se/ReportFiles/foir_1934.pdf.

Tabulka 4: Hlavní rysy zahraniční a bezpečnostní politiky Ruské federace na pozadí bezpečnostní kultury

Období (nejvyšší představitelé)	Vnímání světa	Koncepce Ruské federace	Bezpečnostní kultura
Boris Jelcin / Jevgenij Primakov	mocenská hegemonie USA	Rusko jako vyvažující velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování předcházení vzniku konfliktu
Vladimir Putin I / Sergej Ivanov	terorismus a ekonomické soupeření	Rusko jako pragmatická velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování předcházení vzniku konfliktu
Vladimir Putin II / Sergej Lavrov	unilateralismus USA	Rusko jako asertivní velmoc	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování a další modernizace jaderných zbraní energetika jako politický nástroj
Dmitrij Medveděv / Sergej Lavrov	příležitost pro ekonomický rozvoj	Rusko jako asertivní velmoc a aliance pro modernizaci	multilateralismus zveličování hrozeb jaderné odstrašování reforma ozbrojených sil příklon k militarismu energetika jako politický nástroj

Zdroj: Sestaveno dle Eichler a Tichý, *USA a Ruská federace*, 223.